ماشاء اللہ لا حول و لا قوۃ الا باللہ العلی العظیم

مسائل اعتقادیہ ضروریہ

بفرمایش جناب مولوی سید شاہ حسین صاحب عظیم آبادی طبع شد

فتاوی بعض علمای لکھنؤ

بسم الله الرحمن الرحیم

حامدا و مصلیا بنده بیچمدان بعز عرض مومنین با عز و شان گردکش
خواطر مشکل پسندان و جلا کنان آئینه های ضمائر عقائد مندان می
که بفعل آمدن میان این عاجز ناچیز و آغا شیخ محمد علی الطبسی الخراسانی
مناظره ها و مباحثه های لسانی و تحریری از قوه بفعل آمده بود چون
چون جناب ممدوح مایه استعداد علمی کم دارد لهذا در مسایل شتی
از دینیه و غیر دینیه و اصولیه و فرعیه عجب خطا های بزرگ از
بوقوع آمد و با وجود این همه بجای نحو دش ادعای اجتهاد
در مسائل شرعیه و اظهار تبحر در مسائل علمیه دارد و هرگز از این
جرات ها خود را ممنوع نمی دارد و نه اراده تحصیل علم میکند

خبر بہر کیف در امور خود اختیار دارد دیدہ دیگران چہ ـ
مگر مومنین را باید کہ درین دو امر ضرور لحاظ و تامل فرمایند یکے
ادعاے اجتہاد و تفقہ کہ موجب عصیانش و سبب نقصان عملیات
بہ پیروانش ست و دیگرے چند لغزشہاے او متعلق بعقاید حقہ
کہ منشاے ضلالت او و جملہ پیروان او می تواند بود بدین لحاظ
جناب نواب گرامی حامی مومنین و بہی خواہ مسلمین عمدۃ الرؤسا
زبدۃ الامراء خان خانان بہادر دام مجدہ و اقبالہ فرمودند تا بعض
مناظرات مذکورہ را چاپ کردند ـ اتفاقاً شیخ ممدوح کانہ علی رأسہ
الطیر ساکت و صامت ماندند تا این اشتہارات مناظرات بعد چند
مدت کان لم یکن شوند و مومنین این امر مشوش را بر طاق نسیان
و غفلت اندازند ـ حال آنکہ لازم بود کہ عذر معقول بیان می نمود
و از راہ ادعاے اجتہاد و تبحر در علوم اعراض میکرد و در اقوال
متعلقہ بعقائد بتاویلات می پرداخت و از بعاد شیخیہ گریز
کردہ بر طرق مستقیم ... بالعیان رفتار می نمود
افسوس صد افسوس ـ ... قل ہاتوا برہانکم ان کنتم صادقین
الیوم و طلب عذرش نکنیم ... الامر الجلیل استفتے
از طرف حجۃ الاسلام الرئیس ... الانام سرکار شریعتمدار مجتہد العصر

والزمان جناب مستطاب شیخ زین العابدین المازندرانی الحائری
مدظلہ العالی ما دامت الایام واللیالی فرمایند بنام عالمی گمنام
مغرور و نخشیده بود کہ چون طرف ثانی خودش را مشتبه الشخصیه
نمود باید مناظره متروک کرده شود و مباحثه مستمر ماند لکن بہ ثمرے
نداشتے بہ لعنیط و سختی تا حق یا ناحق را مکتوم و مختجب نگذارد و مجادل
مکرد و نیز و شماتتے نماند مگر چون کہ از مناظره حالا ممنوع کرده شده‌ام
و مناظره و مباحثه و تحقیق حق را مردمان نا اہل از شر می دانند
لہذا مجبور و مجبور ماندم و چون بعضے حضرات بر زبان آوردند کہ محض
ادعای سید سند ندارد تا وقتیکہ سند از علما نباشد لہذا استفتا از
علمای عراق و لکھنو نیز کردم چنانچہ بعضے فتاوے کہ از بعض علمای لکھنو
پست حالا چاپ کرده می شود اگر مومنین بہمین مقدار کفایت کردند خوب
است والا فتاوے حضرات علمای عراق مدظلہم نیز چاپ خواہد شد
بعد ازین اگر فاضل معاصر برین اقوال بہمین منوال باز ہم قایم ماند و اشتہار
پیہم و کنندگان در مخترعات و اقوال رکیکہ او بجلوه ظہور نماید مدد از منشیء
عذب رسانے جرعہ تلخ کام جان انہا نرسید فالامر الیہم ما علی الرسول الا البلاغ
اگر فاضل معاصر کمر ہمت بستہ و اشتہار اماو گمے را بالا نہاده طرف تاویلات
ما صدر عنہ توجہ فرماید و یا عقاید حقہ رجوع کند بلا شک و بر ادرین ہست

پس درین صورت مناظرهٔ مذهبیه نخواهد شد و مصالحه بمیان می آید
و چون از عادت اختراع های خود و ادعاے اجتهاد نفس مقلدین
خود را باز دارد و بطریق مقلدین مومنین سلوک کند دران وقت
متنازع فیه منتفی است و مصالحه و موالفه بدرجهٔ کمال میرسد
و بعد ازین اگر شوق تحصیل علم پیدا کند پس تعلق بمنصب حیدرآباد
مانع تحصیل علم نیست نهضت بفرماید بطرف عراق و اگر خواهد همین جا
بخواهد تحصیل بکند هم ممکن است که درین بلد هم الحمدلله بعضی از مدرسین
موجود اند مدرسے برای او کفایت می کنند و کمترین نیز با وجود بیکاری
خود با وصف عروض انتشار و لحوق اعتلال اگر توفیق دست
دهد از تدریس عذرے نخواهد کرد فقط الراقم الاثم سید شاه حسین عظیم آبادی

فتاوے

کل صفات انبیاء و اوصیاء علیهم السلام خصوصاً حضرات چهارده
معصومین علیهم السلام را عین صفات الله دانستن خوب است یا
موجب بیدینی است و اگر کسے بگوید که صفات حضرات چهارده
معصومین عین صفات الله است یا بگوید که حضرات محل ظهور صفات الله
اند ای هر صفت که در معصوم علیه السلام است حقیقةً صفت باری تعالی است
که در ایشان یکسان ظهور یافته است زهد و تقوی و حلم و علم و عقل

وشجاعت وسخاوت ومروت وغیره عند المعجزه اینچنین کس مسلم ومومن
اثنا عشری هست یا نه ۲۲ جواب عینیت صفات ممکن وجائز اگرچه
معصوم باشد که زائد بر ذات است یا صفات واجب که عین ذات
است غیر ممکن وناجائز ونه مظهریت جائز باین معنی مر صفات واجب را
جائز ونه تحقق حقائق جمیع صفات جائز در واجب جائز ونه عکس آن
غالباً ونه اعتقاد چنین اباطیل او بامثال شان اهل ایمان فقط [illegible]
س بعضے اشخاص میگویند که معراج جناب رسالت مآب صلی الله علیه
وآله وسلم شد بمرتبه نبوت ورسالت که موجب مجسم بودن آنحضرت با عناصر
واجزائی ارضیه دنیه با رنگ والوان وثقالت بودند بلکه بمرتبه ولایت
وامامت شد که مرتبه ولایت وامامت مقتضی این هست که آنحضرت
صلی الله علیه وسلم مجسم نشوند با عناصر وثقالت والوان واجزائے خاکے تا آنکه
صعود وانصراف این شئ ثقیل واجزاء دنیه بعالم لطف وعالم ملکوت لازم
آید آیا چنین قائل مسلم است یا کافر ومرتد بخش بینوا توجروا ج
معراج حضرت قطعاً جسمانی است چنانکه گفته ایم ــه

عرج الذی بنعاله ❊ ردّ الذکا بجلاله ❊
ساد الوری بخصاله ❊ صلوا علیه وآله ❊

پس حاجت تاویل ندارد واستناداً الی خرافات اهل یونان اسلئے

لیس لہم علیہا برہان ولیس لہم علیہا من سلطان بل ہم فی مشلہ
اسارہی خلط السوداء حیث یقودہم وہم ویسوقہم وہم ولا یردہم قہقری
عماہم علیہ من سوء فہم چہ عدم تحرک ثقیل بحرکت صاعدہ اگر مسلم ہم گردد
لیس عدم حرکت طبعیہ باشد نہ ارادیہ وغیرہ وعدم امکان خرق و
التیام فلک اگر نا مفض ہم شود پس در محدد جہات حالانکہ معراج مستلزم
خرق آن نیست بلکہ مستلزم مطلق خرق ہم نیست ہرگاہ تجدد خرق فرض
نمودہ شود بلکہ از اصل تکون مخاریق و فرج در جرم ونحن آنہا فرض نمودہ
چہ حکما برہانی قطعی بر وجود اصل فلک ہم در دست ندارند تا بہ اثبات
اتصال وحدانی سطح آن چہ رسد چہ اصل عدم است ولو فی الجملہ مضافا
الی نکیر متاخرین ہم طراً عن وجود اصل افلاک کفی اللہ المومنین القتال سے
ہر کا فر کہ گشتہ شود سود اسلام واما التصدیق با وجود افلاک پس مستند
بوحی والہام ومشاہدہ سفرہ بررہ کرام علیہم السلام است و انشان چنانکہ
اصل وجود افلاک را بیان فرمودہ اند ابواب متعددہ ہم در آنہا ثابت
نمودہ اند وان برائے صحت معراج جسمانی کفایت میکند و فرق درایت
و رسالت بہ تجسیم وغیرہ غیر بین و نہ مبین فعہدۃ المدعی اثبات المدعی
بالبرہان ولیس لہ علیہ من سلطان الی اصل اتباع اصول موضوعہ اہل
یونان شایان اہل ایمان نیست و دور نیست کہ جسمانی از ضروریات

مذہب حق باشد و منکر آن از رتبہ ایمان خارج و در زمرہ ملاحدہ متفلسفین و الیج گردد فقط سید علی محمد ۱۲ س معرفتہ امام علیہ السلام عین معرفتہ باری است یا غیر ۱۲ ج عینیت ہر دو معرفت مذکور حقیقی ندارد و مفسار التاویل وسیع فسیح ولکل وجہۃ ہو مولیہا و للناس فیما یفسقون مذاہب فقط سید علی محمد س وسط قرار دادن حضرت خاتم انبیا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و ائمہ علیہم السلام را بین الرازق و المرزوق و الخالق و المخلوق جایز است یا ناجائز ۱۲ ج وساطت معصومین حتی جناب سید المرسلین در خلق و رزق وغیرہ سراسر باطل و از حلیہ صدق و راستی عاطل است فقط سید علی محمد س اگر ثابت شود کہ فلان کس شیخی المذہب پیرو شیخ احمد احسائی است یا پیرو سید کاظم رشتی است یقیناً و جناب رسالت مآب صلی اللہ علیہ و آلہ و ائمہ علیہم السلام را واسطہ بین خالق العالم و العالم قرار دہد و واسطہ بین الرزاق و المرزوق بگوید و آنحضرات را عقل اول چون اہل فلاسفہ بگوید و گاہے خالق و بانی کائنات و سبب ممکنات قرار دہد و قائل باشد باینکہ جسم مبارک رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ مثل روح بود و لہذا وقت المعراج خرق و التیام لازم نیامد و بگوید کہ امامت مطلقہ و امامت عامہ و مرتبہ بشرط لا شئے افضل و اشرف و اعلی از رسالت و نبوت حضرت سرور کائنات بودہ ہمین امامت مطلقہ و مرتبہ

علیها که اشرف و افضل از رسالت و نبوت حضرت نبویست بعینها
بلا تفاوت منتقل بسوی جناب امیر علیه السلام شد بلا فرق فزاین
قبیل بدیگر مزخرفات نیز قائل باشد و هم با وجود کم مایگی و بی سوادی
ادعاے علم و فضل کند طعن بر علما زند آیا اقتدا بچنین کس
سفیه المذهب در نماز جائز است یا نه و بر وعظ او اعتنا باید کرد یا نه
ج مثل عقول نامعقول که از مخترعات وساوس یونانیه و هواجس
شیطانیه است و بحمد الله سندی از عقل و نقل بر خود ندارد توسط
معصومین سلام الله علیهم اجمعین در خلق و رزق وغیره گردیدن است
بنظام فاسد یونانی و بطلیموسی و مجانست کلی دارد از نظام
حکمت الهامیه الالهیه ابراهیمی حنیفی که ما متعبد آنیم و دخل بیجا است
در مجال غیب مشترک عدم علم که در آن دستبرد حکمت و قیاس نفس
را دخل نیست چه جولانگاه عقل بشری علم وجود است و علم عدم
نه عدم علم که جولانگاه شریعت سهله سمحه است چنانکه در حق عظیم وغیره
بما لا مزید علیه اشرا افاده نموده ایم الحاصل معتقد چنین خرافات بهره
از اسلام و ایمان ندارد و اقتدا به او در نماز روا نیست و نه
متفرد است و قابل اعتنا بر اعتقاد است [illegible] جناب
رسول خدا و جناب امیر علیه السلام را علة غائیه یا علت [illegible] یا سبب خلق

کل ممکنات دانستن بلی دینی وکفر صریح است یا نہ ۱۲ ج آنحضرت
علل غائیہ خلق مخلوقات اند نہ مادیہ ونہ فاعلیہ اعتقاد آن محض بے
دینی است فقط سید علی محمد س این حضرت را بانی وخالق کل ممکنات
دانستن وبراین اعتقاد کردن جائز است یا باطل ومعتقدین کافر ومرتد است
یا مسلم مومن ۱۲ ج باطل وناجائز است بلکہ اگر تاویل نکردہ شود موجب
کفر خواہد گردید فقط سید علی محمد س جناب رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم
را عقل اول میان خالق متعال وجملہ ممکنات دانستن وپیروی فلاسفہ کردن
کہ آنہا عقول عشرہ را وسائط بین الخالق والمخلوق قرار میدہند سببے و
موجب خروج از اسلام است یا نہ ۱۲ ج عقیدہ عقول نا معقول خواہ
اول باشد یا غیر آن بر منہج مشی خلو نہ منع جمع از اوہام سوداویہ فلاسفہ
یونانیہ شیطانیہ است وکفر صریح وضلال فضیح ووسطے عقاب انہا حتے
در بارہ جناب رسالتمآب بدعت والحاد وزندقہ است وقائل آن مثل
مآل این مججوج بحجج قاہرہ وبراہین باہرہ واصول اصلیہ حکمت اخلاق کہ بمنزلہ
جنس قریب است وسیرت قطعیہ یگانہ پرستے حضرت خلیل جلیل کہ ملتش
بمنزلہ نوع است مرکب از جنس مذکور وناموسات وتعبدیات خلیلیہ کہ
بمنزلہ فصل است وسیرت قطعیہ ناموس موسوی بل عیسوی بل دین محمدی
کہ افضل اصناف بلکہ ناسخ ہمہ ادیان است کہ محمدیت آن منحصر در فرد واحد

کہ نہایم

که منهاج علی است می باشد و معذالک که خوب تضمن ان مدخول است
بوجوه عدیده سدیده که در مثنوی عده دینیات را قلیل ایمای بان نموده
ایم من شاء فلیرجع فقط سید علی محمد س اعتقاد باین که کل ممکنات
و سائر موجودات مخلوق و مجعول اند از انوار معصومین علیهم السلام و بهم جمیع
ممکنات و موجودات را چنین پرتو انوار معصومین علیهم السلام دانستن الی قوله
است یا دستید آخر ۱۲ ج بجز علت غائیه خلق مخلوقات دانستن حضرات
غلو و اغراق و افراط و بی دینی است و خلاف اصول قطعیه و سیرت مستمره
ملت ابراهیم و دین محمد و منهاج علی که صراط مستقیم و طریق سوی و بری از افراط
و تفریط و هوا و غضب است فقط سید محمد علی س اگر کسی جناب رسالت
مآب و جناب امیر علیه السلام را اعتقاد کند عقل اول میان خالق و عالم
واسطه خلق قرار دهد و گاهی چنین نگوید که جناب رسولخدا و جناب امیر
علیه السلام خالق و بانی عالم اند چنین کسی مسلم است یا غیر مسلم ۱۲ ج
قول بچنین خرافات مسلم نتواند شد و نه قائلش مسلم و مومن مگر اینکه
مؤول بمثل علت غائیه باشد فقط سید علی محمد س بعضی قائل شده اند
باین که جناب رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مخلوق بالاصل و بالذات
شده اند و تعلق فعل خلق باینها اصالة و بالذات شده است و تعلق خلق
بدیگر ممکنات و سائر کائنات بواسطه اینها و بالتبع و بالعرض و بالغیر شده است

یعنی چیزی آنکه اول تحریک است متعلق بالاصل و بالذات است و مجالس
مستقیم بالتبع و بالعرض است آیا موافق طریق مستقیم گفته است
یا بی‌دین شده است ۱۲ ج چنین اقوال را به دور از دین و دیانت
و امانت است فقط جهال را و عام نموده به لوئیانیه شیطانیه فقط [سید علی محمد]
س اگر ... کل ممکنات و جمله موجودات ما خود گفته است نه
وجود و خطاب ... و خطاب امیر علیه السلام آیا چنین کس بی‌دین است
یا و بیدار ۱۲ ج اگر تاویل لغایت نمود پس بغایت لغاوت و غباوت
ولی و بینی نمود فقط [سید علی محمد] س ترجمه الله عالم الله الله الله خالق الله
الله رازق الله الله ... باعتبار نفی صفات از باری تعالی صحیح و جائز است
یا نه ۱۲ علاوه بارشاد امام المتقین علی ابن ابیطالب علیه السلام که کمال معرفة الله
نفی صفات از ذات باری تعالی است و اگر ترجمه اینچنین موافق
عقل و نقل است پس معنی چه دارد ۱۲ س چنانکه در مذهب حق جمیع صفات
باری تعالی باعتبار مصداق عین ذات او است چنانکه مقتضای براهین
قطعیه کلامیه است همچنین صفت وجود را مثل نسبه فلاسفه عین جمیع
موجودات ... پس بر مذاق مترجم معلوم باید که در اکثر کلیات
... همیشه ... بر نفس خود او لازم آید و فائده حمل بر طرف
گردد و حمل مذکور ... که بجا نهد حالانکه کسی از ارباب عقول

و اصحاب

و اصحاب معقول لغو و چنین ادعائی غریب نموده فرق اعتباری را
مثل فرق باجمال و تفصیل و خلط و تقریر مصحح حمل نوشته اند و بآن
تعلیل نموده اند صحت حمل حد را بر محدود و ذاتیات را بر ذات و
بر مثل همین وجوه مبتنی است صحت حمل صفات باری تعالی بر ذات
او چنانکه تفصیلش مستوفی در کتاب مستطاب غیبت الله اید را
نوشته ایم و نفی صفات در کلام امام همام علیه السلام باین نفی صفات
زایده است یا مثل صفاتیکه تفصیل انها فهم الثانی در باید چنانکه در
با قدری معتقد دارد دیگر دیده و نه صفات واقعیه حذراً عن التعطل الذات
المقدسة عن التعطل چنانکه در زائد تعلیل و تنبیهات ان نوشته ایم من
شاء فلیرجع الیه الحاصل در مرتبه حکایت بلیه بسیطه یا مرکبه فرقی ندارد
بس همچنین حال قضایای مسئوله است خواه حکایات لفظیه باشد
چنانکه در قضیه ملفوظه شود و یا حکایات معنویه چنانکه در قضیه معقوله و در
همین حال بل ابسط [illegible] تا بنصه ظهور میرسد اگرچه بعض مدعیان تجبر
علوم معقوله که بر تقدیر تسلیم ملح احاجی بیش نباشد تشقیقش نکرده باشند
و از هر زده چانگی در حق آن عذب فرات بازینا [illegible] با خشند ارسطو
انچه فرق است در حکایت نسبت که آن حاق واقع است کما لا یخفی
علی من جاس خلال هذه الدیار فتدبر و تفکر الحاصل در مرتبه حکایت لفظیه

فرقی در حمل مرکب و بسیط والبسیط نیست در تعدد موضوع و محمول وغیره
و از مرتبه حکایت معنویه عقلیه بوجه ظرف خلط و تعریه بودن ذهن اختلاف
حمل بسیط والبسیط بر میخیزد که در بسیط قطع نظر از تعریه موضوع میشود از محمول و
منشاء انتزاع آن منتزع و در البسیط سوال از موضوع و منشاء انتزاع معرا میشود و
آیا نمی بینی که جسم تعلیمی از جسم طبیعی در خارج منفک شد لی نیست لاکن در
ظرف خلط و تعریه انفکاک می پذیرد و این است حل حمل البسیط وان لم
یتدرب له الاغبیاء مرا ری در مقام محکی عنه که حاق واقع است در حمل مرکب
تعدد و تحقق خواهد بود و در حمل بسیط بجز ذات موضوع که منشاء انتزاع محمول است
چیزی دیگر موجود نخواهد بود والغرض در حکایت لفظیه ظاهریه هر دو حمل سواسی
در تعدد و ترکیب اند و این قدر برای صحت حمل و تغایر موضوع و محمول کفایت
میکند و تفصیل اجمال از غیث الله المدرار توان دریافت والله الموفق فقط

سید علی محمد — امامت افضل و اعلی و اشرف از نبوت و رسالت است یا نه و اگر
بالفرض افضل و اشرف است پس امامت مصطلحه اشرف است یا لغویه
و اگر لغویه است پس آیا امامت بمعنی اولی بالتصرف افضل است یا بمعنی
قدوه و پیشوائی و سرداری افضل است مفصلاً ارشاد شود ۱۲ ج امامت
اصطلاحیه نیابت نبوت اصطلاحیه است و مرجوحیت آن به نسبت نبوت
شبهه ندارد و حطه عن مرتبة الفرع عن الاصل او مماثلته له و تکلیف شطط تحقیق

بحقیقه

دیگر معانی لغویه یا اعتبارات متنوعه یا اصطلاحات مختلفه ثابت نیست
و نه مسیس حاجت به آن پس قابل اعتنا نباشد من حسن اسلام المرء ترکه ما لا
یعنیه فقط سید علی محمد پس امامت را بمعنی اعم مطلق از نبوت و رسالت
نوشته اند چنانکه صاحب مجمع البحرین ایا آیا امامت بحسب لغت بمعنی پیشوائی
مقتدی بودن است یا امامت مصطلحه ۱۲ ج ظاهرا امامت لغویه باشد بقرینه
صدور از لغوی و غیره و جواب شرعی از دستخط سابق توان دریافت و کتاب
مجمع البحرین در سفر با خود ندارم و نه ضرورت شرعیه بحث از موضوع مستنبطه
لغوی با جمل اقادیل و عبائر علما و نه حجیت قول غیر معصوم بر من ثابت و جهش
این نیست که مناط مراد له شرعیه است و اما مقتضای آن هر چه بر من ثابت
بود در میان خود و خدا با آن اعتقاد داشتم نگاشتم الحاصل امام اصطلاحی
که در توراة از بهار و حوت بآن تعبیر نموده اند ضرور است که بوجه ناگسسته مرجح
از نسب خود و لو در ولایت چنین مناص فقط سید علی محمد پس شخصی میگوید که
جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله و سلم امام نیز بودند و امامت آنحضرت
اشرف و افضل بود از رسالت و نبوت خود آنحضرت پس همین امامت که
افضل و اشرف و اعلی بود از رسالت و نبوت جناب رسول خدا صلعم بعینها بلا
تفاوت منتقل شد بسوی حضرت امیر علیه السلام پس امامت جناب امام المتقین
علیه السلام افضل و اشرف و اعلی است از نبوت و رسالت جناب رسول خدا

آیا چنین کلام موافق مذہب شیعہ اصولے اثنا عشرے است
یا مخالف مذہب صاف صاف ارشاد شود ۱۲ ج اطلاق
امامت بہ بعض اعتبارات بر انبیاء حرج ندارد و ہمچنین اشتراک
آن ورا وصیاء و اما ادعاء شخص مذکور تفضیل مزبور را پس سندی ندارد
واصل عدم است و نافی را نفی کافی است و بر مدعی اثبات مدعی
بہ برہان لازم قل ہاتو برہانکم ان کنتم صادقین فقط سید علی محمد عفی
شخصے امامت را کلی و مطلق و اعم از نبوت و رسالت حضرت ختمی مآب
می داند و نبوت و رسالت را فرد امامت و جزئی آن و مقید می گوید
و باز می گوید کہ ہمین امامت کہ کلے ست و اعلی و افضل از رسالت بعینہا
منتقل شد بجناب امیر چنین کلام صحیح است یا غلط ظاہر اغلاط معلوم می شود
باین وجہ کہ چون امامت مطلقہ اعم و کلی فرض کردہ شد پس امامت
جناب امیر ہم یک فرد آن امامت مطلقہ شد پس انتقال آن کلی افضل
واشرف بسوی جناب امیر معنے ندارد و باین وجہ کہ از انتقال کلی اشرف
بسوی اعم بطرف شخصے آخر انتقال جزئیات و افراد لازم می آید و باید
اعم و کلی منطقی در خارج یافتہ شود و علاوہ اینکہ بدون جزئیات ان ہو
الا خبط عظیم ج امامت عامہ بر تقدیر عموم و جنسیت و اشتراک
در حقیقت ابہام محوضت اطلاق و مرجوح از جزئیات اضافیہ خود است

بود وہمین امامت مطلقہ کہ افضل است وہمین مرتبۂ علیا یعنیہا کہ کلی است
منتقل شد بلا تفاوت در ذات جناب امیر علیہ السلام پس آیا ازین لازم
می آید کہ جزئیات این کلی واعم ہم منتقل شد بجناب امیر علیہ السلام وجناب امیر
علیہ السلام معاذ اللہ پیغمبر و رسول باشند ۱۲ ج سابق دانستی کہ امامت
بر تقدیر جنسیت واشتراک در نبوت وغیر آن در صراحت ابہام ومحوضت اطلاق
است پس تحقق آن باین حیثیت در انواع خود چگونہ ممکن است پس تحقق کلی بعنوان
کلیت در جناب رسالتمآب صلعم ونہ افضلیت آن کلی ازین جزئی اضافی ونہ انتقال
آن بعینہ ونہ از جزئی بجزئی دیگر مثلاً نہ نبوت ورسالت جناب لاتیماب نعوذ باللہ
من ذلک ونہ تاسر چنین مقام اعتبار بود افضلیت واقعیہ اعیان متحصلہ
متاصلہ قصر ابدا انکہ ائمہ ہدی فی حد انفسہم بالفعلیت نبوت ورسالت داشتہ
باشند بلکہ از جمل یا کل انبیا غیر حضرت سید المرسلین افضل باشند لاکن تاہم
نبوت ورسالت ایشان ثابت نباشد بسبب عدم بقاء حاجت بطرف منصب
مستقل نبوت بسبب کمال دین واتمام نعمت برسالت حضرت خاتم المرسلین
چنانکہ مقتضی ابراہین قویہ جلیہ ... رسال ... است کہ افراد خلق عظیم وخلق
محمدی وخلق حسینی ایراد نمودہ ... الغرض ... ازین ... خرافات مزید ما رسیدہ است
است بعقل فلسفی کہ خالی از رہیات وحقایق اشیا است و درتخویب محض
بچونا قہ عشوا ... در گل معطل ... ازینجا ست کہ اکثر خلائق فلسفیات را از ...

ازان

از طریق مستقیم شریعت و حنیف یا تحیر و لغزشت رو داده و حیف صد حیف که بنابر عقل اخلاقی که عائق درغایات اشیاء است لغزشی نمودند که بیان مستلزم تعلیمات شرع است کیف لا و شرع عقل من باطن و العقل شرع من ظاهر تا کشف غطاء از اسرار شرعیه می شد فلقد التبست مآثر فی بوادی هذه الفنون لقوم یصطلون و تفصیل این اجمال و توضیح این مقال را از افادات جدیده اخلاقیه یا لوان دریافت فقط سید علی محمد س امامت مطلقه را کلی و بمرتبه بشرط لاشئ و الشق و نبوت و رسالت جناب رسول خدا صلعم را جزئی و بمرتبه بشرط شئی گفتن و باز بین این کلی و چنین جزئی استلزام قرار دادن باین طور که امامت مطلقه ملزوم و نبوت و رسالت لازم امامت است صحیح است یا غلط ۱۲ ج من حسن اسلام المرء ترک ما لا یعنیه فقط سید علی محمد س میان نبوت جزئی و امامت کلی تلازم گفتن باینطور که امامت ملزوم و نبوت لازم آن و بالعکس است صحیح است یا غلط و با تقریر استلزام که در سوال سابق مرقوم است مغایرت دارد یا نه ۱۲ ج من حسن اسلام المرء ترک ما لا یعنیه فقط سید علی محمد س در کافی از محمد بن سنان از زید شحام روایت می کند که زید گفت شنیدم از ابی عبد الله علیه السلام که میفرمود ان الله تبارک و تعالی اتخذ ابراهیم عبدا قبل ان یتخذه نبیا و ان الله اتخذه نبیا قبل ان یتخذه رسولا و ان الله اتخذه رسولا قبل ان الخ ازین حدیث افضلیت امامت بر رسالت

مستنبط می شود یا نه اگر مستنبط می شود پس این حدیث صحیح و معمول به هم است
یا نه و مثل این حدیث در کافی حدیث دیگر نیز هست صحیح است یا نه ۱۲ ج تواتر بلکه
استفاضه بلکه صحت سند مثل خبر مذکور به پایهٔ ثبوت نرسیده پس چگونه استدلال
به آن در عقاید قابل اعتبار خواهد بود خصوصاً بر مدلول تراشیدهٔ ذهن خود
چه ظاهر از قراین سیاق و سباق و اقتضاء دلالهٔ قطعیه آن است که این امامت
امامت در رسالت باشد که مستجمع جمیع مراتب سابقه خود در متن حدیث مذکور باشد
نه غیر آن پس فضیلت غیر آن بر رسالت هم ثابت نباشد غایة الامر اینکه رسالت
کذائی در مادون خود افضل و ارجح باشد مثل بعث الی نفسه فقط **سید علی محمد** س
آنچه در مجمع البحرین است که امامت مرتبه لابشرط شئ شامل نبوت و رسالت است
و مرتبه بشرط لاشئ شامل نبوت و رسالت نیست آیا ازین عبارت افضلیت
امامت بر نبوت و رسالت لغة مستنبط می شود و اگر افضلیت امامت بحیثیت
عمومیه آن لغة مستنبط شود باید حیوان افضل باشد از انسان و جسم افضل باشد از حیوان
و انسان افضل باشد از امام بل از رسول نیز و این همه غلط صریح است و اگر بالفرض
لغة افضلیت ثابت شود پس ازین افضلیت امامت غیر لغویه ثابت کردن لطیفه
می شود ۱۲ ج افضلیت و اشرفیت را ربطی به موضوع لغت نیست و نه مسند
آن برای اثبات آن کافی و نه مقتضائی قواعد لغویه رجحان عام از خاص است
بلکه مقتضی لغت ضعف دلالت عام است از خاص پس باین وجه خاص را افضل از عام

توان گفت پس اول مستفتی را باید که از مدعی دریافت کند که بتصریح دعوی
خود نماید که بچه وجه امامت را یا عام را افضل از رسالت یا خاص میگوید
ماهیت این فضیلت چیست و ثمره اش چه تا که مخاصمه در آن خلاف عقل اخلاقی
نیفتد و غبت و تضییع اوقات نشود و فقط

پس رتبهٔ امامت افضل از رتبهٔ نبوت ست یا نه
و امامت ائمه اثنا عشر از نبوت حضرت خاتم المرسلین صلوات الله علیهم
اجمعین افضل و اعلی است یا مساوی و کسی عالم قائل به افضلیت امامت
بر نبوت شده است و امامت افضل از رسالت ست یا نه و ولایت
افضل از نبوت و رسالت است و اگر کسی بگوید که در جناب رسالت
مآب صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم رتبهٔ رسالت و نبوت هر دو مجتمع بود
امامت افضل از رسالت بود و همین رتبهٔ امامت که افضل از مراتب
بود منتقل بائمه علیهم السلام شد چنین اختراع مضمون کرده است و خلاف
علمای ما گفته است یا نه ۱۲ ج اولاً تشخیص معنی امامت باید کرد تا
چه معنی مراد باشد والامشاحة فی الاصطلاح اگر مراد امامت مصطلحه
علم کلام ست که مقابل نبوت ست و به نیابت پیغمبری باشد پس تفضیل
این امامت بر نبوت ثابت توان کرد لان بعض افراد النبوة اعظم من
الامامة مطلقاً از تفضیل بعضی افراد این امامت که امامت ائمه اثنا عشر

علیهم السلام به بعض افراد نبوت که نبوت انبیای سابقین ست معلوم
ست واگر مراد از امامت حجت ومفترض الطاعت بودن ست پس
این معنی مشترک ست بین النبوة والامامة واگر مراد معنی خاص ست که در
بعض اخبار وارد ست پس افضل ست از نبوت کما فی الکافی
عن الصادق علیه السلام ان الله تبارک وتعالی اتخذ ابرهیم عبداً قبل
ان یتخذه نبیا وان الله اتخذه نبیا قبل ان یتخذه رسولاً وان الله اتخذه
رسولا قبل ان یتخذه خلیلا وان الله اتخذه خلیلا قبل ان یجعله اماما آه
واز این لازم نمی اید که امامت جناب امیر افضل باشد از رسالت جناب
رسولخدا وانتقال پیشوائی بعینه لامعنی له والله العالم

س چه می فرمایند علمای دین ومفتیان
شرع متین درین مسئله که معرفة امام عین معرفة الله ست
یا میان این هردو معرفة اثنینیت ست اعنی معرفت

اثر عین معرفت موثر ست یا میان این معرفتین تغایر ست ومعرفت
مخلوق عین معرفت خالق ست ومعرفة اثر واشرف مخلوقات عین معرفت
خالق ست یا نه بینوا وتوجروا واگر کسی بگوید که معرفت امام عین معرفت
الله ست موافق مذهب حق گفته ست وحسب رای علمای اثنا عشری
گفته یا نه ج تعداد ومغایرت در هردو مفهوم واضح ست ومعلوم ست

کم جزء ۱

که خدا پیغمبر نیست و پیغمبر خدا نیست پس معرفت یکی عین معرفت
دیگری حقیقتهً نمیتواند شد و اتحاد در واجب و ممکن محال است
و کفر و از مقولات صوفیه غالبا آن است که بعض صوفیه به اتحاد او
تعالی با مخلوقات قائل اند و بعض غلاة باتحاد خدا با نبی و امام العیاذ
بالله من تلک المذاهب اما چون معرفت خدا بر نهج کمال مستلزم معرفت
امام است و انکار امام من وجه مستلزم انکار حکمت و عدل عز اسمه حکیم است
باین علاقه گاهی تعبیر میشود که معرفت امام گویا داخل معرفت خداست
و شعبه از کمال معرفت سبحانه است و هو العالم

س اگر کسی بگوید که جسم جناب رسالت مآب صلی الله
علیه و آله وسلم لطیف بلکه الطف مثل روح بود و چون
مثل روح بود پس چون نفوذ در فلکیات که این همه
نیز الطف و بسیط اند کرده صعود در معراج کرد خرق و التیام لازم نخواهد شد
آیا عالم ما قائل اند باینکه جسم حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم از مادیات
نبود و از مجردات بود و مثل روح بود و قائل باین قول باعتقاد علمای
ما نغریده است یا نه و جسم مثل روح غلط است یا صحیح ج بودن
نبی و امام از جنس انسان بمقتضای انما انا بشر مثلکم و غیر آن از آیات
و اخبار بلکه بالضرورة معلوم است و ثبوت لوازم انسانیت هم معلوم است

انکار آن انکار بدیهی ست آری بعض خوارق عادت در جسم مقدس
آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بود مثل سایه نبودن و بلند بودن
قامت آنحضرت علیه السلام از قامت هر کس بقدر سر و گردن و نحو آن
امّا در بین صفات تجاوز از آنچه باخبار معتبره ثابت شده نمیتوان کرد و این
صفات دلالت بر تجرد ندارند و دلیلی بر تجرد حضرات قائم نیست تخیل
محض ست و محال بودن خرق والتیام بر افلاک اعتقاد اهل شرع نیست بلکه
در حکمت هم برهان درست ندارد چه جای آنست که مسلم متدین تقلیداً للفلاسفه
باین قائل شود و قال العلامة المجلسی فی البحار ولا یلتفت الی شبه الحکما فی
نفی الخرق والالتیام علی الافلاک فانها ضعیفة واهیة والمعراج من ضروریات
الدین وانکاره کفر این ست اعتقاد علمای امامیه خلفا عن سلف و آنچه
بعضی تخیل کرده اند که معراج جسمانی شد لیکن بسبب شدت لطافت جسم
خرق افلاک نشد دلیلی برین تخیل نیست والله العالم

لا اله الا الله القوی
عبده ابوالحسن محمد بن
علی بن صفدر الرضوی

پس اگر کسی بگوید که صفت حقیقی پیغمبر جناب [ابوالحسن ۱۲۹۰]
رسالت مآب صلی الله علیه و آله و دیگر صفات در آن حضرت
و صفت شجاعت و سخاوت و علم وغیره از جناب امیر علیه السلام و همچنین دیگر صفات
در این حضرات علیهم السلام حقیقة صفات باری تعالی ست که در آنها حلول کرده ا
و بواسطه این ظاهر شده و بذریعه اینها متشخص شده در خارج ظاهر شده است

و اینچنین محامد و دیگر صفات مجازاً باین حضرات منسوب است ورنه فاعل
حقیقی و نفس الامری و بالذات فاعل متعال است آیا چنین کس موافق
علمای اثنا عشری گفته است یا نه ؟ ج خداوند عالم صفت زایده
بر ذاتِ مقدسه ندارد بلکه صفاتِ او عین ذاتِ مقدسهٔ او است و حلول
صفاتِ خدا در نبی و امام معنی ندارد و حلول بر ذاتِ مقدسهٔ او جائز نیست
کفر است پس کسیکه قائل باتحاد صفت امام با صفات خدا است اگر
ازین جهت میگوید که خدا با امام متحد است کفر است و از اقوال غلاة است
و اگر ازین جهت می گوید که فعل عبد فعل خالق است و خدا علت تامهٔ صدور
فعل امام است پس این جبر است و از ضروریات مذهب شیعه است
که جبر باطل است و عباد فاعل مختار اند و اگر از جهت آن مطلب مخترع
میگوید که بعض اتباع غلاة که تازه پیدا شده اند آن را اختراع کرده
که نبی و امام صلواة الله وسلم بمنزله الات و اعضا و جوارح خدا می باشند
که خداوند تبارک و تعالے کارها بواسطه ایشان می کند مثل افعال
انسان بتوسط دست و پاے خود یا بواسطه قلم [illegible] او
همچنین حمل می کنند الفاظیکه در حدیث شریف است ید الله و لسان الله
و عین الله و جنب الله پس این مطلب مخترع هم مانند جبر است چه جوارح
و آلات مثل دست و قلم اختیاری ندارد و اختیار به فاعل می باشد

هم مستلزم نسبت به عجز است به ذات قادر متعال جل جلاله که احتیاج
به آلات ندارد و تقریرے که این جماعت در اثبات وجوب توسط
امام کرده اند مستلزم عجز است مرخدا تعالے عن ذالک علوا کبیرا و گاهے
تشبیه می دهند امام را به آهن که از آتش سرخ شده باشد که سوزانیدن
فعل نار است اگرچه بظاهر آهن سوزانید و این تشبیه هم تدلیس محض است
چه اگر نار را استقلالاً فاعل مختار فرض کنیم یا از آهن مثل آله مے شود و چه اختیار
ندارد پس رجوع بجبرے کند و اگر بگویند که این محض تمثیل ست و مقصود
ما این ست که نبی و امام صلوات الله وسلامه فاعل مختار اند و بامر الٰهی
و اقتدار الٰهی کارها می کنند ازین جهت مجازاً فعل ایشان را منسوب
بخداوند تعالے می کنیم و توسط با ایشان نظر به مصلحت ست نه احتیاج او تعالی
پس این هم اگر از باب تفویض است که خدا خلق و رزق را با ایشان تفویض کرده
پس تفویض هم باطل ست نزد اثنا عشریه و احادیث در نفئ آن بسیار و بی شمار
ست و اگر در بعض افعال یعنی معجزات بگویند که خدا بر دست ایشان جاری
فرموده پس آن ضررے ندارد چه در اخبار و کلمات علماے اخیار مذکور
ست که معجزه فعل ست که خدا بر دست نبی و امام صلوات الله و سلامه علیهم جاری
می کند و در اینجا نسبت این فعل به خداوند تبارک و تعالی ازین جهت است که
متقارن فعل نبی یا امام علیهم السلام خداوند عالم تاثیرات ایجاد می فرماید که

مترتب

مترتب بر آن فعل می‌شود از خوارق عادت مثل انشقاق قمر وقت
اشاره نبی صلی الله علیه وسلم یا زنده شدن مرده وقت دعوی ایشان
یا دعای ایشان و گاهی مجازاً همان فعل صادر از ایشان را بجهت تاثیرات
مذکوره مقارنه فعل الله می‌گویند کما فی قوله تعالی و ما رمیت
اذ رمیت ولکن الله رمی نظر بآنکه رمی یک کف سنگریزه با که فعل آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بود رسید بجماعت بسیار و همه کشته شدند
این تاثیرات از فعل خداوند تبارک و تعالی بود نه اصل فعل
اما این مطلب ربطی به مطالب فاسده قوم ندارد و سهو الهادی
پس امام علیه السلام را واسطه

رزق مستقلاً یا غیر مستقلا میان خالق و
مخلوق دانستن خطاست یا نه و امام علیه السلام
را رازق حقیقةً یا مجازاً دانستن صحیح است قائل چنین قول مومن است یا نه
ج تفویض خلق و رزق به ائمه اطهار علیهم السلام قول اهل سنت و شیعه
از غلو و خلاف دین امامیه است و احادیث مشتمله بر ذم غلاة و مفوضه
بسیار وارد شده است ابن بابویه علیه الرحمة در ... روایت کرده اند که قول عبد الله بن سبا نیست غالیان و جمعی حضرت صادق
صلوات الله علیه و آله مذکور شد که ... می‌گوید ان الله ... محمد ...

مفوض الیهما خلقا و رزقا و احیاء و اماتتا آن حضرت صلوة الله علیه و آله
فرمود کذب عدو الله اذا رجعت الیه فاقرء علیه الآیة التی فی سورة الرعد
ام جعلوا لله شرکاء خلقوا کخلقه و در روایت دیگر حضرت امام رضا صلوة
الله و سلامه علیه در مناجات می فرمایند من زعم ان الینا الخلق و
علینا الرزق فنحن الیک منه براء کبراءة عیسی ابن مریم عن النصاری
و این اخبار نفی خلق و رزق از حضرات ائمه طاهرین صلوات الله و
سلامه علیهم اجمعین می کنند عموما خواه مستقلا ایشان را خالق بدانند
یا اینکه این حضرات را خالق و رازق غیر مستقل بگویند باین معنی
که واسطه در خلق و رزق باشند چه مفوضه و عبد الله بن سبا بمحض قول تفویض
خارج از دین شده اند نه باعتقاد قول باستقلال و علامه مجلسی علیه الرحمة
در لبلبه معروف باعتقادیه می فرمایند و لا تعتقد انهم خلقوا العالم بامر الله
تعالی فانا قد نهینا فی صحاح اخبار عن القول به و لا عبرة بما رواه البرسی و غیره
من الاخبار الضعیفة انتهی و نیز علامه مجلسی رحمة الله علیه در مجلد سابع بحار
میفرمایند فان قالوا ان الله تعالی خلقهم و فوض الیهم امر الخلق فهم یخلقون
و یرزقون و یمیتون و یحیون و هذا الکلام یحتمل وجهین احدهما ان
یقال انهم یفعلون جمیع ذلک بقدرتهم و ارادتهم و هم الفاعلون حقیقة
فهذا کفر صریح دلت علی استحالته الادلة العقلیة و النقلیة و لا یستریب عاقل

من قال به وثانيهما ان الله تعالى يفعل ذلك مقارنا لارادتهم كشق القمر
واحياء الموتى وقلب العصا حية وغير ذلك من المعجزات فان
جميع ذلك انما يحصل بقدرته تعالى مقارنا لارادتهم لظهور
صدقهم فلا يأبى العقل ان يكون الله خلقهم واكملهم والهمهم ما يصلح
في نظام العالم ثم خلق كل شيء مقارنا لارادتهم ومشيتهم وهذا وان
كان العقل لا يعارضه كفاحا لكن الاخبار السالفة تمنع من القول به فيما عدا
المعجزات ظاهرا بل صراحا مع ان القول به قول بما لا يعلم اذ لم يرد ذلك في
الاخبار المعتبرة فيما نعلم وما ورد من الاخبار الدالة على ذلك كخطبة البيان
وامثالها فلم يوجد الا في كتب الغلاة واشباههم انتهى وحاصل اين
كلام در احتمال ثانی این است که فاعل غیر مستقل گفتن حضرات ائمه طاهرین
صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین را اگرچه عقلاً باطل نیست اما دلیل ندارد و
چیزی که دلیل ندارد و نفی نمود باید آن اعتقاد کرد و حال آنکه اخبار
دلالت بر نفی آن میکند و سید العلماء آقا شیخ حسین اعلی الله مقامه
در حدیقه سلطانیه میفرمایند غیر از خدا تعالی خالق و مدبر عالم نیست
خواه باستقلال باشد خواه بتفویض و اقدار الهی و این همه از ضروریات
دین است و منکر آن خارج از دین پس نمیتوان گفت که احدی غیر از خدای
عز و جل خالق و رازق علی الاطلاق یا واسطه حمد و خلق و رزق است

که با عدای آن واسطه خاصه هرچه هست بتوسط واسطه است پس آنکه حکمای
فلسفه می گویند که واسطه فیض الهی عقل اول بل عقول عشره اند و آنچه
این طایفه می گویند که فعل الله و قدرت الله و عقل کل نبی و امام علیهما السلام
هست و واسطه تعلق عالم ماسوای خود اند شرک است و آنکه گفته اند چه استبعاد است
درین که حق تعالی جل جلاله بعد از آنکه بمقتضای حکمت بالغه بنای
عالم بر اسباب گذاشته حق را از میان مخلوقات برگزینند و آن را محل
جمیع فیوض و واسطه کل خیرات و مبدأ جمیع تاثیرات گردانند و متصرف
باشد در جمیع اشیا بتصرف تمام و عام باذن الله طرفه مضمونیست در مباحث
وثنیه و مواد عامیه اصول اعتقاد محض نفی استبعاد چه مصرف دارد دلیل
قطعی در اصول دین درکار است نه اوهام تخییلیه و اگر محض رفع استبعاد و در
نظر ظاهری کافی باشد باید سجود بلکه مطلق عبادت براین وسائط روا دارند
زیراکه در نظر ظاهر بینان استبعادی نه دارد که خداوند عالم برای افضلین بشر
که جناب سید البشر صلی الله علیه و آله و سلم و بعدش حضرات ائمه اثنی عشر
صلوات الله علیهم اند سجود و طاعت روا داند خصوصاً هرگاه ملائکه را برای
سجود حضرت آدم مامور ساخته باشد حضرات که از حضرت آدم علیه السلام
بهتر اند باید سجود برای حضرات مامور به باشد حال آنکه در شرع اسلام
معبود بر حق حضرات [illegible] پس اسلئے قرار دادن عمده الوائم شرک

کفر است و همین ست حال تفویض خلق و رزق که حضرات قائل آن را بعد
بعد الله تعبیر نموده اند و بغیر کیشان در تفویض تصریح نموده و تاویل در
از کار عدم استقلال مثال تاویلا کفار از مشرکین قریش و نصاریٰ و یهود
لایق اصغا نیست اگر بنظر تامل بنگرند خواهند دانست که این عدم استقلال که آن
تعبیر بحاجت و بسط اسئلہ خالقها الغنی بالذات و حاجت سائر خلق اسطالة الیه
می کنند عین تفویض ست مفوضه که حضرات ر مستقل باین معنی میدانند که حاجت
بخالق خود نداشته باشند انتهی موضح الحاجة من کلامه الشریف و اگر قائل
به تفویض استناد بخطبة البیان و نحو آن بکند جواب آن این ست که این
از روایات غلاة است و معارض ست باخبار صحیحه مسلمه بین الامامیه
و اگر فرض تسلیم صحت این خطبه الیس درین صورت واجب التاویل
ست و قاعده مسلمه اسلام ست که متشابه را تاویل می کنند چنانچه ید الله
فوق ایدیهم را تاویل می کنند و همچنین آیات موهمه تجسیم را و تمسک بمتشابه
و طرح محکمات جائز نیست کما قال سبحانه من محکمات اخر متشابهات
فاما الذین فی قلوبهم زیغ فیتبعون ما تشابه منه ابتغاء الفتنة و ابتغاء
تاویله و محقق میرزا ابو القاسم قمی اعلی الله مقامه جواب بسوط از
سوال خطبة البیان و امثال آن داده و در جامع الشتات
مذکور ست و در ضمن آن میفرماید چه گونه عقل تجویز می کند که کسی

ازمجموع قرآن واحادیث وادعیه دست بردارد که همه دلالت
دارند براینکه خدائی غیر خدا نیست واینکه پیغمبر وائمه هدی صلواة الله
علیهم بندگان خدا ومطیع امر وخائف از عذاب او وامیدوار ثواب
اوبند واز برای این خطبه هم معلوم نیست که کلام کیست واز کجا نقل
شده خصوصاً بعد ملاحظه اینکه درمیان اصحاب حضرات ائمه سلام الله
علیهم مثل مغیرة بن سعید وابو الخطاب ونظرای ایشان بوده اند و
طریقه اینها هم دروغ بستن ودر کتابهای اصحاب ائمه داخل کردن
بوده دیگر هیچ وجه مظنه نسبت آن با حضرت امیر المؤمنین صلواة الله سلامه
علیه حاصل نمی شود بلکه مظنه برخلاف آنست اگرنه گوییم که یقین است چنانکه
ازانچه پیش گفتم وبعد ازین هم بیان خواهم کرد انشاء الله بموضع الحاجة وتفصیل
این مطالب درهمین رساله فاضل قمی وافادات حسنیه جناب آقا سید العلما
اعلی الله مقامهما ودر حدیقه سلطانیه نیز مذکورست من شاء فلیرجع الیها
والله الهادی — پس اگر کسی ترجمه الله عالم

لا اله الا الله القوی
عبده ابو الحسن محمد بن
علی بن صفدر الرضوی

ابو الحسن ۱۲۹۹ سید

الله الله بکند والله دانا
ست نه گوید بخیال اینکه
نفی صفات در ذات باری تعالی باید کرد آیا چنین کس موافق مذهب
حق مذهب رای علمای ما رضوان الله علیه گفته است یا القریده است

[illegible]

ج محصلی از برای این ترجمه مفهوم نمی‌شود و مراد از نفی الصفات
در کلام حضرت کمال توحید نفی الصفات عنه نفی صفات زائده
است پس اگر مقصود از ترجمه مزبوره مبالغه در نفی زیادت صفات
است و آنکه بجز ذات مقدسه چیزی عینیت صفت ندارد و اگر مقصود
این است که معنی قادر و عالم محمول بر ذات مقدسه نشود پس این خلاف
آیات و اخبار است که اثبات علم و قدرت و امثالها برای خداوند
عالم شده است والله الهادی

لا اله الا الله الملک القوی
عبده ابو الحسن محمد بن علی بن محمد

س اگر کسی قائل معراج جسمانی و معاد
غیر جسمانی و صور قلیایی باشد و امام را علل اربع برای کائنات قرار دهد
کافر است یا نه و آیا غیر مؤمن است یا نه ج معراج آن حضرت صلی
الله علیه و آله و سلم جسمانی بود و بجسم شریف ایشان که داشتند بغیر طرح
و القای عناصر و امثال عناصر از جسد خود و با آسمان صعود فرمودند و
اعتقاد باین از ضروریات دین است و همچنین معاد در جسم‌های
انسان خواهد شد و منکر معاد جسمانی خارج از دین است و ائمه علیهم السلام
را علل اربعه کائنات گفتن خلاف مذهب امامیه است بلکه علت فاعلی
خداست و ماده قدیم برای کائنات نیست بلکه خدا و تنها کائنات
را بلا ماده خلق فرموده است آری ائمه علیهم السلام علت غائیه خلق اشیا

كما دلت علیه الاخبار و الله العالم
س اگر کسی بگوید که انبیا و اوصیا
محل ظهور صفات باری تعالی اند
پس صفتی که در اینها یافته می شود حقیقةً صفت باری است و بگوید که صفات
معصومین عین صفات الله است آیا قائل بعینیت صفات اینها با صفات
الله کافر است یا مسلم و اقلاً فاسق است یا نه ج بسم الله و بالله و له الحمد
حضرات انبیا و اوصیای ایشان علیهم الصلوة و السلام متصف بودند بآن
صفات حسنه و کمالیه که خداوند متعال اینها را در ذوات مقدسه
حضرات ایشان خلق فرموده بود و مثل شجاعت و علم و ایشان را
مظهر معجزات و کرامات کرده بود و قدرت و لیاقت اکتساب اخلاق
کریمه و عبادات و اعمال حسنه و عصمت از خطایا و ذنوب و صیانت از قبایح
و عیوب عطا فرموده بود نه بطریق اجبار و اکراه بلکه بتوفیقات خاصه و الطاف
و اعطاف مختصه پس اضافت صفات مذکوره بحضرات ایشان
بمعنی وجود اینها و قیام اینها است بذوات مقدسه ایشان بطریق قیام
مبدء بمشتق بمصداقش علی وجه المباشرة و الحقیقة و اینها را بمعنی مذکور
صفات برای خالق کائنات قرار دادن از حلیه صحت عاطل بلکه محض
فاسد و باطل است آری اضافت و نسبت اینها بطرف خداوند تعالی

باعتبارِ خلق و ایجاد و عطامی توان نمود چنانکه بالا اشاره باین کرده شد
پس اگر شخصی از راه اشتباه و جهالت قائل بمعنی باطل مذکور شود خاطی
و عاصی خواهد بود و اگر عالمًا عامدًا بآن اقرار نماید بلا ارادهٔ معنی مجازی
و قائل شود به آنچه مستلزم آن است آن بودن ذات پیدا کنندهٔ ممکنات خواه
یا مرکب از اجزاء خارجیه یا بعد واجب الوجود یا صاحب نقص و عیب بودن
خداوند ودود پس محکوم بکفر و ارتداد خواهد بود و الله یعلم ۱۲

س آیا وجود و ظهور صفات الٰہیہ در ذوات حضرات چهارده معصومین
علیهم السلام است بایں معنی که هر صفت که در معصوم علیه السلام می باشد همه صفات
الٰہیہ بعینها است که در ایشان ظهور داشت مثل شجاعت و مروت
و حلم و علم و حسن الخلق و غیره جمیعًا معجزات و غیر معجزات و یا صفات
معصوم عین صفات الٰہیہ نیست بیّنوا توجروا بعضی میگویند هر صفت معصوم
معجزات و غیر معجزات همه عین صفات باری تعالیٰ است چنین قول
صحیح است یا نه ۱۲ ج تفصیلش در جواب سوال اول گذشت مخفی نماند
یعنی اگر این کلام ماول نباشد موجب کفر و بیدینی است ۱۲

س معرفت امام علیه السلام عین معرفت باری تعالیٰ است یا غیر ۱۲ ج
چونکه ذات باری تعالیٰ مباین ذات امام و ذوات همه مخلوقات است
و صفات خدا عین ذات او تعالیٰ است و معرفت کنه ذات خدا

برای هیچ مخلوق ممکن نیست بخلاف معرفت ذات پیغمبر و امام و صفات
ایشان که برای مردم ممکن است و پروردگار از صفات نقص و از صفات
جسم و خواص ممکنات از قبیل حلول و اتحاد و مانند این ها منزه و مبرا است
پس چگونه کسی را مجال ذهاب بطرف اتحاد میان معرفت خالق و
مخلوق خواهد بود معاذ الله و الله یعلم [العلما سید مصطفی بن محمد باقر] پس وسطه قرار دادن
حضرت خاتم انبیا صلی الله علیه و آله وسلم و ائمه علیهم السلام بین الرازق
و المرزوق و الخالق و المخلوق جائز است یا غیر جائز ۱۲ ج چونکه حضرات معصومین
علیهم السلام انکار از این هر دو امر بمبالغه تام فرموده ما را از اعتقاد و
اقرار بآنها منع نموده اند لهذا نفی آن از ضروریات دین اسلام محسوب
گشته و الله یعلم [العلما سید مصطفی بن محمد باقر] پس جناب رسول خدا صلی الله
علیه و آله وسلم و یا جناب امیر علیه السلام را علت فاعلیه خلق یا علت فاعلیه رزق
و یا علت مادیه یا سبب خلق کل ممکنات دانستن بیدینی است و کفر صریح
است یا نه ۱۲ ج بنا بر حدیث قدسی لولاک لما خلقت
الافلاک جناب رسالت مآب و اهل بیت آنحضرت را که انوار مقدسه
ایشان مشتق از نور مقدس آنحضرت اند علت غائی خلق عالم می توان
گفت فقط نه علتی دیگر از علل اربعه العیاذ بالله و الله یعلم [سید مصطفی بن محمد باقر العلما]
پس معصومان علیهم السلام خصوصا جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم

بانی و خالق کل ممکنات وجمیع کائنات دانستن بصاف صاف بلا تاویل
صحیح و اعتقاد برین کفر است یا نه ؟ ج چنین اعتقاد و نظائر او بے ریب خلاف
دین است فقط سید مصطفی بن عمدة العلماء محمد یاد سن جناب رسول خدا صلی الله
علیه وآله وسلم وجناب امیر علیه السلام را عقل اول بیان خالق مخلوق
دانستن در پیروی فلاسفه کردن که آنها عقول عشره را وسائط بین الخالق
والممکنات قرار میدهند سیدیئ و موجب خروج از دائره اسلام
است یا نه ؟ ج قول فلاسفه درین باب باطل و ناصواب و مجعول
است و اختیار آن بمعنی حقیقی عمداً بلا اراده تاویل بمعنی صحیح کفر است
والله یعلم سید مصطفی بن عمدة العلماء محمد یاد سن بعضی اشخاص قائل شده اند که جناب
رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم مخلوق بالاصل و بالذات
اند و تعلق فعل خلق باینها اصالة و بالذات ثابت است و تعلق آن بدیگر
ممکنات و سائر کائنات بواسطه اینها و بالتبع و بالعرض ثابت است
یعنی چنانچه تعلق فعل تحریک کشتی بالاصل و بالذات است بجالس
کشتی بالتبع و بالعرض و بالغیر است آیا موافق طریق مستقیم اصولین اثنا عشریه
گفته اند یا مخالف دین مبین ؟ ج از تقریرات اجوبه متقدمه جواب
این دریافت می توان کرد والله العالم بالحقیقه حقیقتاً که از جواب چهارم ثابت
شد که واسطه تجویز کردن مطلقا جائز و موجب سیدیئ است

پس قدیم بالذات دانستن انوار حضرات چهارده معصومین علیهم السلام
را بچه طور است صحیح است یا ناجائز ۱۲ ج این قول بمعنی حقیقی باطل
و لغو است والله العلیم پس اعتقاد کردن باینکه کل ممکنات و سائر
کائنات از انوار معصومین علیهم السلام مخلوق و مجعول شده و هم اعتقاد کردن باینکه
جمیع ممکنات و سائر کائنات پرتو انوار معصومین علیهم السلام است آیا
جائز است یا نه ۱۲ ج از کلام مذکور بغیر معنی علت غائی مراد گرفتن خطا و
باطل است والله العلیم پس وجود کل ممکنات را ماخوذ از وجود
ذی جود حضرت سرور کائنات و جناب امیر علیه السلام دانستن و کل ممکنات
و سائر موجودات را مخلوق بالغیر و ذات بابرکات جناب رسالت
مآب و جناب امیر علیه السلام را مخلوق بالذات اعتقاد کردن صحیح است
یا نه اگر بعبارت دیگر این قول صحیح باشد باید که حضرات علة تامه کائنات
و یا علة فاعلی ممکنات باشند ۱۲ ج جواب از پاسخهای سابقه حاصل
می شود والله یعلم الصحیح حضرات علیه نیستند بجز علة غائیه
پس ترجمه الله عالم الله الله و ترجمه الله خالق الله الله و الله رازق الله الله
و الله معبود الله الله و هکذا باعتبار نفی صفات از باری تعالی صحیح و جائز
است یا نه ج مطلقا بارشاد امام المتقین علی ابن ابیطالب علیه السلام که کمال معرفته
الله نفی صفات از ذات باری تعالی است و اگر ترجمه این عبارت

عقل و نقل

عقل و نقل است پس معنی چه وارد ۱۳ ج مراد از نفی صفات از
ذات خالق کائنات سلب زیادتی اختصاص است بر ذات او تعالی
یعنی هیچ صفتی علاوه از ذات پروردگار عارض او نیست مثل صفات
مخلوقات پس معنی الله عالم این است که خود ذات مقدس او آگاه است
از همه اشیا بدون این که غیر ذات او تعالی صفت علم یا آله یا واسطه
باشد که بذریعه آن او را آگاهی حاصل شده باشد همچنین معنی الله
قادر این است که خود ذات او تعالی شانه توانا و صاحب حکومت و اختیار
است بدون این که صفت قدرت یا آله یا واسطه علاوه از ذاتش برای
او بوده باشد که بذریعه آن او را توانائی حاصل شده باشد
مثل انسان و باشد او همچنین دیگر صفات کما آیه الهیه را باید فهمید
پس مرجع صفات الهیه بطرف انتزاعیات است نه انضمامیات
خواه صفت ذاتی باشد مثل علم و قدرت و خواه صفت فعل باشد مانند
خالقیت و رازقیت پس ترجمه الله خالق الله ... الله عالم الله ... هکذا
بی فهمی است و تفصیلش و تفرقه میان مراد از صفت ذات و صفت
فعل موقوف است بر مطالعه کتاب حدیقه سلطانیه وغیره از کتب کلامیه
والله یعلم س امامت از نبوت و رسالت افضل و اشرف
و اعلی است یا نه و اگر و اشرف و اعلی و افضل است پس امامت اشرف و افضل

یا لغةً اگر امامت لغةً افضل است از رسالت و نبوت لغویه پس آیا
یعنی پیشوا است و سروار است و غیره اشرف است یا امامت
یعنی اولی بالتصرف مفصلاً و واضح ارشاد شود ۱۳ ج باسمه سبحانه و الحمد
از کلام علمای اعلام مستفاد می شود که لفظ امام در اکثر اطلاقات شرعیه به
معانی مستقل گردیده یکی آنچه در بحث امامت ذکر نموده اند بمثل این
عبارت که مراد از امام کسی است که مقتدا و پیشوای امت پیغمبری باشد
در جمیع امور دین و دنیا مثل آن پیغمبر به نیابت و وصایت او نه بالاستقلال
و صدق امام باین معنی بر ائمه اثنی عشر صلوات الله علیهم و همچنین بر اوصیای
محققه پیغمبران سابقین واضح و عیان و مستغنی عن البیان است و اطلاقش بر
هیچ یک از انبیاء و مرسلین یعنی ناکه بر هیچ نبی باشد دوم آنکه مراد از امام
انسانی است که منصوب شده باشد از جانب پروردگار برای پیشوائی
و مقتدا بودن برای مردمان یعنی باینت این که مرجع خلایق باشد در همه امور
دین و دنیا اگرچه برای او بالخصوص شریعتی جداگانه و حکم بانفاذ حدود و
سیاسات حاکمانه حاصل نباشد و امام باین معنی اعم است از اول
که اطلاقش بر هر نبی و رسول و وصی برحق صادق می آید سوم آنکه معنی
دوم مقید باشد باین که برای او شریعت جدیده مقرر شده باشد و فایز باشد
بمنصب ریاست و حکومتیه عامه و سیاسات مدنیه و انفاذ حدود و مامور باشد

بجهاد و قتال با کفار و لکن مع تحقق الشرائط نه باصالت و استقلال نه
بر وجه نیابت و وصایت چنانکه در آیت انی جاعلک للناس
اماما الآیه مراد از لفظ امام ظاهرا همین معنے است چنانچه مستفاد
می شود از کلام بعض مفسرین موثقین و اگر ثابت شود که حضرت خلیل الرحمن
بعد مبعوث شدن برسالت باین خطاب مخاطب شده بود پس مراد
بودن معنے مذکور از ان علی الظاهر متعین خواهد بود و اطلاق لفظ امام
باین معنے که بالاترازهمه مراتب است بر هیچ وصی و نایب پیغمبری نتوان
کرد بلکه بر اکثر انبیای صادقین هم صادق نمی آید کما لا یخفی پس این مرتبه
اختصاص دارد بچند پیغمبران اولو العزم مانند حضرت ابراهیم و حضرت موسی
و جناب خاتم المرسلین که افضل از کافه ایشان بودند بمرتبه جلیله مذکوره
بطریق اولی فائز شده بودند و لکن اگر ازین معنے بعض قیود حذف کرده
شود اعنی تجدید شریعت جداگانه و قید اصالت و استقلال و مانند آن
پس اطلاقش بر هر یکے از ائمه اثنے عشر صلوات الله علیهم اجمعین صحیح
خواهد شد چنانکه از آیه انفسنا و حدیث انت منی بمنزلة هارون
من موسی الا انه لا نبی بعدی و مانند آن امر مذکور ثابت می شود و
حاصل آنکه بادله معتبره ثابت گردیده که ائمه اثنے عشر علیهم السلام مرتبه
مرتبه نبوت و رسالت و اکثر فضائل و مناقب کما لا یستحق ما انفک شده اند

بجناب خاتم الانبیا و لو کان مفضولا لیس یعنی البعض و چونکه آنحضرت افضل بودند از همه انبیا سابقین
پس حضرات ائمه هدی علیهم السلام درین مرتبه هم شریک گشته از جمله انبیا
افضل گردیدند والتفصیل لا یسعه المقام والعلم عند الله العلیم العلام محل الاعلام
میر انشا عفی عنه [illegible] سن یعنی امامت را اعم مطلق از نبوت و
رسالت نوشته اند چنانکه صاحب مجمع البحرین ایا امامت بحسب لغت بمعنی
پیشوائی مقصود است یا امامت مصطلحه ۱۲ ح اطلاق لفظ امام بچند معنی
مستعمل گردیده پس بنا بر بعض اینها اعم است و بنا بر بعض اخص و
تفصیلش بالاغضریب گذشته و امامت مصطلحه معروفه در علم کلام عام نیست
والله یعلم یعنی امامت لغویه مقصود است [illegible] سن آنچه در
مجمع البحرین است که امامت بمرتبه لا بشرط شیئ شامل نبوت و رسالت است
و بمرتبه بشرط لا شیئ نبوت و رسالت را نیست اما ازین عبارت افضلیت
امامت بر نبوت و رسالت لغویه مستفاد نمی شود و یا نه اگر افضلیت امامت
بر نبوت بجهة عمومیت امامت لغویه مستفاد شود و یا نه جسم افضل از حیوان و حیوان
افضل از انسان و انسان افضل از زید باشد و این غلط صریح است و اگر
بالفرض لغةً افضلیت ثابت شود پس ازین افضلیت امامت غیر لغویه ثابت
کردن بیجا است یا نه ۱۲ ح لفظ امام لغةً یعنی مطلق پیشوا اعم است و عمومیت
دلیل افضلیت نمی تواند شد والله یعلم [illegible] سن یعنی اشخاص که گویند

و نوشته اند که جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم امام هم بودند
و امامت آنحضرت اشرف و افضل بود از رسالت و نبوت خود آنحضرت
پس همین امامت که افضل و اعلی و اشرف بود از رسالت و نبوت آن
سرور بعینها بلا تفاوت و فرقی منتقل شد بسوی حضرت امیر علیه السلام
آیا چنین اعتقاد موافق اصول اثنا عشریه است یا نه ج تفصیلش
در جواب سوال ۱۳ محرر گردیده فقط پس بعضے حضرات
نوشته اند که امامت کلی و مطلق و اعم از نبوت و رسالت حضرت
ختمی مآب است و نبوت و رسالت فرد امامت و جزئی آن و مقید
و می نویسند که همین امامت که کلی است و اعلی و اشرف از رسالت و نبوت
حضرت رسول ص منتقل شد بجناب امیر علیه السلام چنین اعتقاد و چنین کلام
صحیح است یا غلط ظاهرا غلط معلوم می شود باین وجه که چون امامت
مطلقه و اعم و کلی فرض کرده شد پس امامت جناب امیر علیه السلام هم
یک فرد آن امامت مطلقه است در صورت انتقال آن کلی افضل و اشرف
بسوی جناب امیر علیه السلام معنی ندارد باین وجه که از انتقال کلی اشرف
و شیء اعم الطرف شیء دیگر انتقال جزئیات و افراد لازم می آید باینکه اعم و

مطلق در خارج یافته شود و طرفه اینکه بدون جزئیات ان هو الاخبط عظیم ۱۲
و وجود کلی مطلق در خارج صورت جواز ندارد و انتقال کلی معنی ندارد بالبداهة

س اگر کسی بگوید که امامت مطلقه کلی است و اعم و بمرتبه لا بشرط و نبوت
و رسالت جناب رسالت مآب جزئی و اخص و فرد آن کلی است و باز بگوید
که این کلی و اعم اشرف است و افضل و اعلی از اخص جزئی و فرد خود چنین
تمام کلی در جمله افتاده است یا نه ۱۲ ج خالی از اهمال نیست فقط

یعنی مهمل است س قول باین که امامت مطلقه کلی و اعم است و نبوت و رسالت
جزئی و فرد و اخص این کلی و این کلی یعنی امامت بعینها منتقل شد بسوی
جناب امیر علیه السلام آیا ازین کلام محتمل الفظاعه لازم می آید که جناب امیر علیه السلام نبی و
رسول هم باشند معاذ الله یا نه ۱۲ ج مثل ما تقدم است فقط

یعنی مهمل است س امامت مطلقه را کلی و بمرتبه لا بشرط شیء گفتن و نبوت
و رسالت جناب رسول خدا صلی الله علیه و آله را جزئی و بمرتبه بشرط شیء
گفتن و باز بین این کلی و چنین جزئی استلزام قرار دادن باین طور که امامت
مطلقه ملزوم نبوت و رسالت لازم امامت است صحیح است یا غلط ۱۲ ج
صحتش غیر متصور فقط

س میان امامت کلی و نبوت جزئی
تلازم گفتن باین طور که امامت ملزوم و نبوت لازم و بالعکس است صحیح است
یا غلط و هم با تقریر استلزام که در سوال سابق مرقوم است مغایرت دارد یا نه ۱۲
ج مثل سابق است فقط

یعنی صحیح نیست س در
کافی از محمد بن سنان از زید شحام روایت می کند که زید گفت شنیدم از

حضرت ابی عبداللہ علیہ السلام کہ میفرمود ان اللہ تبارک و
تعالی اتخذ ابراھیم عبدا قبل ان یتخذہ نبیا
وان اللہ اتخذہ نبیا قبل ان یتخذہ رسولا وان اللہ
اتخذہ رسولا قبل ان یتخذہ خلیلا الخ ازین حدیث افضلیت امامت بر رسالت
ونبوت مستنبط می شود یا نہ واگر مستنبط می شود پس این حدیث صحیح هم
است یا نہ ونقل این حدیث در کافی حدیث دیگر نیز است صحیح است یا نہ
واگر افضلیت امامت بر رسالت ونبوت ثابت شود پس بیان فرمایند
کہ افضلیت امامت بحسب لغۃ ثابت می شود یا افضلیت امامت مصطلحہ

ج ازین حدیث افضلیت مرتبہ امامت از نبوت ورسالت ہر دو
ظاہر می شود ولکن امامت بمعنی خاص متعینہ چنیدہ شدہ است نہ امامت مصطلحہ
چنانکہ تفصیلش در جواب سوال (۱۳) بحمد اللہ تعالی باحسن وجوہ گردیدہ پس اثبات
افضلیت امامت جناب امیر علیہ السلام از رسالت ونبوت جناب رسالتمآب صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم ازین حدیث عجیبات نیست [illegible] پس اگر کسے اختراع
کند کہ امامت مرتبہ باطنیہ است ونبوت ورسالت مرتبہ ظاہریہ مرتبہ باطنیہ
اشرف واعلی است از مرتبہ ظاہریہ پس امامت افضل واعلی است از مرتبہ
رسالت ونبوت چنین اختراع در عقائد خوب است یا نہ ج خوب نیست
زیراکہ قضیہ کہ در حکم صغری است محض مخترع است وممنوع مخترع را باید بدلیل

نبوت برساند و کبری هم کلیه ندارد ۱۲ **س** روایتی که در کافی از محمد بن
سنان از زید شحام است و متضمن بر حصول مرتبه امامت برای جناب ابراهیم خلیل
علیه السلام بعد [illegible] نبوت آنحضرت بمراتب جلیله چند است صحیح السند است بانه و اگر
صحیح السند است پس افضلیت امامت بر رسالت ازین روایت ثابت می‌شود
بانه ۱۲ **ج** بر تقدیر ثبوت افضلیت امامت حضرت ابراهیم علیه السلام بر رسالت
خود آنحضرت می‌توانیم بگوییم که حضرت خلیل بعد استجماع مراتب رسولان اولی العزم
پیشوای انبیای غیر اولی العزم شده بودند انبیای مطلق پیشوا پیشوای افضل باشد از رسالت
چنانکه واضح است از قوله تعالی **یوم ندعو کل اناس بامامهم**
نیز **ائمة یدعون الی النار** وغیرذلک که امام اخیار و امام اشرار
و امام متقیان و امام فاسقان و امام المسلمین امام الکافرین می‌باشند و نیز لازم
نیست که امامت غیر خلیل نیز از رسالت او افضل باشد و بر تقدیر فرض این امر نیز
لازم نیست که امامت خود جناب رسالت مآب هم افضل بر رسالت خود آنحضرت
باشد و علی الفرض لازم نمی‌آید ازین که مرتبه امامت جناب امیر علیه السلام افضل
از رسالت رسول خدا باشد و انتقال همان مرتبه امامت که افضل از رسالت
بود از جناب رسالت مآب بعینها طرف جناب ولایت مآب لاسیما [illegible] طور
افضلیت امامت امیر المؤمنین علیه السلام از رسالت جناب رسول خدا صلی الله
علیه و آله و سلم و یا مساوات بینهما ثابت خواهد بود و چون صورت استدلال

بالنحو بود

چنین ست حیف از اثبات چنین دعوی که وصی رسول افضل از رسول است فقط ۱۲
س اگر ثابت شود که فلان کس یقیناً شیخی المذهب پیرو شیخ احمد احسائی است
و در عقائد و اعتقادات وی پیرو سید کاظم رشتی است و جناب رسول خدا و ائمه هدی
علیهم السلام را واسطه بین الخالق والخلق قرار دهد و واسطه بین الرازق والمرزوق قرار دهد
و آنحضرت را عقل اول چون اهل فلاسفه بگوید و یا باقی کائنات را سبب جمیع
کائنات قرار دهد و قائل باشد که جسم اطهر جناب رسول خدا صلی الله علیه و آله
وقت المعراج خرق والتیام لازم نیامده و بگوید که امامت مطلقه و ولایت
مرتبه ایست بالاتر و افضل و اشرف و اعلی از رسالت و نبوت حضرت سرور کائنات
بود و همین مرتبه علیا متعلق بجناب امیر علیه السلام است بلا فرق و بگوید که
الله عالم الله ... الله رازق الله الله خالق الله و بگوید که صفات
حضرات حقیقة صفات باری تعالی است معجزات و غیر معجزات ایشان و ازین قبیل بیهوده
مزخرفات قائل باشد و باوجود دیگر باتفاق او ادعای اجتهاد بالاطلاق بکند آیا اقتدا
چنین کس صحیح و در نماز جائز است و ثواب هم حاصل خواهد شد برای مقتدیان یا
و بر وعظ او اعتنا باید کرد و یا نه ۱۲ ج تقلید او و اقتدای او در نماز و غیر نماز
مطلقاً جائز نمی باشد و اجتناب از صحبتش مهما امکن لازم است والله اعلم ۱۲ عفی عنه

العلی محمد ... مصطفی بن ...

تمام شد

دیگر قابل غور و فکر مؤمنین است که در شب بیست و دوم ماہ صفر در خانۂ معلی
القاب جناب مولوی صادق علی صاحب مجلس عزای جناب سید الشہدا قتیل
العبرا علیہ التحیۃ والثنا بود و فقیر نیز در آنجا موجود بود دیدم شخصے شاگرد رشیدہ فضل
معاصر اعنی شیخ محمد علی صاحب خراسانی را که چون بر این فقیر نظرش افتاد خلاف
معمول سبقت در سلام و تعظیم تمام کرد تعجب کردم بعد ساعت چون مردم بسیار جمع
شدند شاگرد رشید بر منبر رفت و از حضار اذن طلبید که ہرچہ بر زبان آرم و ہر
مضامین که بیان کنم آیا شما راضی ہستید اذن دادند که ہرچہ بخواہی ماذون ہستی
بخوان پس بیان کرد آنچہ مے خواست مردمان بر ہر مضمون بلکہ بر ہر جملہ واہ واہ
و سبحان اللہ و صلوٰۃ بر زبان جاری کردند و جناب مستطاب مولوی سید کاظم
علی صاحب که از اول مجلس تا آخر آن تشریف مے داشتند و متوجہ بیان او بودند
مگر ساکت و صامت شاہد عدل اند بر این ہمہ که در ذیل نقل مے کنم تعجب است
از مؤمنین که متوجہ بدل و جان بودند و از بیان او راضی بودند و سبحان و تحسین بلند
میفرمودند و حال آنکہ آن واعظ مضامین غیر مشروعہ و اعتقادات کفر و زندقہ
و بعضے اصول غلو آمیز و عقاید باطلہ را تلقین میکرد اگر مؤمنین دانستہ و باہوش
و حواس مبادا دل بر وعظ او دادہ بودند و بر آن معتقدات رضامند بودند
پس برائے مؤمنین مستمعین نیز کار مشکل است اینجا که خلاف دین را شنیدن و بر آن
رضامند شدن موجب بیدینی است و در تحت عموم الآیۃ سمعت بذالک

فرضیت بنا داخل مے شوند معاذ الله پس اگرچه رد کلام واعظ شاگرد رشید
شیخ معاصر چون مباحثه با جهال ست وَكَلِّمُوا النَّاسَ عَلَىٰ قَدْرِ عُقُولِهِمْ
نیز متعقل ست که رد او نکنیم چه که اگرچه بعبارت آسان بوضوح رد کرده شود تاهم چیزی
مضامین عالیه لا بد بیان می آید پس اینها از فهم آن قاصر خواهند ماند مگر محض سکوت و امر
معروف نکردن هم خوب نیست ورنه اینچنین بیانات واهیه در عقاید حقه از جهال روز افزون
خواهد شد لهذا بنظر هدایت و سد باب برائے آینده چیزے بر قلم آوردن ضروری و امر اهم
مے نماید والله هرگز مجادله نے نویسیم بجهت اینکه مجادله حرام ست علی الخصوص در باب
حق تعالے نباید نمود که مے کشد کم کم بجائے که لایق بذات مقدس او نباشد و از حضرت
امام جعفر صادق علیه السلام پرسیدند از تفسیر آیه وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنتَهَىٰ فرمود که هرگاه
سخن بحق تعالے بکشید باز ایستید و خاموش شوید و از ذات مقدس او تعالے تفحص و تجسس
مکنید و حاصل تفسیر آیه آن ست که خلایق تمام بحق تعالے راجع و منتهی می شوند و
بهمین معنی ست که وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ و آن حضرت علیه السلام فرمودند که ای فرزندان
آدم علی نبینا و علیهم السلام اگر مرغے دل ترا بخورد سیر نگرداند دل ترا او را بسبب کوچکی
قلب تو و بمقدار سر سوزنے چیزے بر چشم تو نهند آنرا بپوشاند بمرتبه که چیزی را
نتواند دید بنا برین چگونه اراده تو آن باشد که باین دل و چشم خود بدانی بادشاهی
بزرگ آسمان و زمین را و ذات قادر و قدیم و واجب الوجود را و اگر راست میگوئی
که من شناختم خدا تعالے را پس نگاه کن باین آفتاب عالمتاب که یک مخلوق ست

از مخلوقات او اگر ترا یک ساعت قدرت باشد که تا آن ساعت نگاه کنی چشم
خود را بنور او منور گردانی پس تو راست مے گوئی که علم بذات مقدس وتعالی
حاصل کرده و جناب امیر المؤمنین علیه السلام فرمود که هر که بمنازعه و مجادله طلب دین
نماید زندیق و بیدین گردد اما حجت گرفتن بر جماعت مخالفین دین بقول حضرت رسول
خدا صلی الله علیه وآله وسلم و ائمه هدی علیهم السلام یا بمعانی کلام ایشان جائز ست
کسی را که معانی کلام معجز نظام ایشان را نیکو داند اما کسے که معانی کلام ایشان را
نیکو نداند شروع در آن ممنوع ست و کف لسان لازم چنانچه شخصے از حضرت
امیر المؤمنین علیه السلام سوال نموده از باب قدر حق تعالی حضرت چنین فرمود که
قدر دریا بے پایان ست در آن قدم منه و چون بار دوم پرسیده فرمود که قدر
راه تاریک ست بآن راه مرو و چون سوم بار پرسید جواب فرمود که قدر سرّیست
از اسرار الٰهی و پرده ایست از پرده هاے او و حرزیست از حرز هاے او که برداشته
شده است از پرده غیب خدا تعالی و در هم پیچیده است و از فهم خلق
دور ست بمرتبه که دریافت او نتوانند نموده مهر کرده شده است بخاتم حکمت
خدای عز وجل و آن در سابق علم او معلوم ست و مخفی گردانیده و بیک طرف
نهاده آنرا از علم بندگان و قدر مرتبه او تعالی بلند تر ست از رسیدن عقلها
و علمهاے خلایق و از این جهت در نمے یابند آنرا بحقیقت الٰهیت و بقدرت
ربانیت

موعظۂ مفصلۂ اولے مؤمنین

نقل وعظ شاگرد رشید شیخ محمد علی الخراسانی ــ

در رو و بخوانید — کل حکماے اہل فلاسفہ قائل اند کہ اَلْوَاحِدُ لَا یَصْدُرُ عَنْهُ
اِلَّا الْوَاحِدُ وحق گفتہ اند (یعنے از شئی واحد چند شئی پیدا نمے شوند مگر یک شئی)
توضیح اینکہ پیدا کردن لوح وقلم وعرش وکرسی وافلاک وکواکب وملایک و
عناصر وزمین وجنات وحیوانات ونباتات وجمادات کار باری نیست
چراکہ باریتعالے واحد ست ومحض بسیط پس از او زیادہ از یک پیدا نشدہ است
لہذا حکما عقول را واسطہ ہا قرار دادہ اند میان خدا وعالم کہ این عقول عشرہ
تمام کائنات را خلق کردہ اند وباریتعالے محض عقل اول خلق کرد وبس و
باز عقل اول پیدا کرد عقل ثانی را وفلک اول را وہکذا و در شرع ہم ہمین
طور بودن وسائط ثابت ست در خلق عالم کہ جناب باری تقدس وتعالے
کہ واحد محض ست اول خلق کرد انوار طاہرہ چہاردہ معصومین صلوات اللہ
علیہم اجمعین را واین بزرگواران خلق کردند کل کائنات را یعنے توانند شد کہ
باریتعالے واحد وبسیط محض ست خالق وفاعل افعال کثیرہ باشد بلکہ بنابر
شرع شریف ہمین حضرات معصومین علیہم السلام مثل عقول عشرہ در فلاسفہ
خالق ماسوا اللہ تعالے وجملہ کائنات اند مؤمنین را باید کہ باین اعتقاد راسخ
باشند ــ

رَدِّ موعظہ مفصلۂ اولے

اَنکہ از اہل فلاسفہ بیدین محض اند قائل این فقرہ نامرضیہ ومعتقد این شدہ اند

اَلْواحِدُ لایَصْدُرُ عَنْہُ اِلَّا الْواحِدُ واین شرک ست بالضرورت پس عیان
دین واسلام در شرع شریف چنین معتقد ہیچ و شرک را اختراع و تجویز کنند محض بیجا
و دور می باطل کردن از دین ست کہ چون خلق کائنات بالفرض از ذوات طاہرہ
بانجام رسید پس این لاریب اعتقاد ست بشرکا رالباری تعالی عنہ و حال آنکہ
شریک باری ممتنع و محال ست پیش ما نزد کافہ مسلمین عقلاً و نقلاً و معتقد باین خارج
از اسلام مے شود باتفاق سائر مسلمین و نجس نجس میشود باتفاق کل مومنین اگر
مسلمے بعد از قبول اسلام معتقد باین چیزہا بشود لابد مرتد فطری خواہد شد کہ توبہ او
قبول نمیشود باتفاق کل علماء و واجب القتل مے شود و نزد چنین اعتقاد کنندہ
ہر چنین مزخرفات از نکاحش بیرون مے رود بلی از این معتقد افضلیت حضرات معصومین
علیہم السلام لازم مے آید بر ذات واجب تعالی کہ اخس ست از تجویز شریک الباری
تعالی و تقدس زیرا کہ حضرات معصومین را فاعل افعال کثیرہ قرار داد و خالق مخلوقات
عدیدہ و جناب ایزد متعال را خالق بعض مخلوق دانست العیاذ باللہ پس شاید اعتقاد
بوحدہ لاشریک لہ ندارد و یا معنی وحدہ لاشریک لہ بطور خود اختراع کردہ باشد
ان ہذا الا خبط عظیم و جہل جسیم ۔ علاوہ ازین تجویز مسائل استقلال کائنات از غیر مستقلہ
و قرار دادن غیر خدا یعنی نور حضرت رسول خدا صلعم و جناب ائمہ علیہم الصلوۃ والسلام
را خالق عالم بدلیل اینکہ خدا تعالی بسیط صرف ست چطور منشاء صدور افعال
کثیرہ مے تواند شد محض غلط ست و باطل و تلبیس بر عوام جاہل بدلیل اینکہ

ودلیلش باطل که مستجمع النقیضین ست که خالق وجاعل چند اشیا نباشد بسبب
بساطت وهم خالق چند معصومین علیهم السلام باشد وهو محال پس واخذ هومی الیه را
ضرور ست که بگوید که خداوند عالم خلق کرد محض نور حضرت رسول خدا صلی
الله علیه وآله وسلم را وبعد از آنحضرت خلق کردند حضرت علی علیه السلام را وحضرت
علی علیه السلام خلق کردند امام ثانی را صلوة الله علیه واوشان خلق کردند ثالث را
وهکذا العیاذ بالله اگر بگوید که چون این همه انوار نور واحد ست پس خلق مخلوقات
کثیره از مصدر بسیط لازم نمی آید میگوییم که آیا میان این حضرات تغایر
ذاتا هست فهو المطلوب ویا تغایر عرضا فهو خلاف الواقع اتفاقا علی ان التغایر
بالعرض بین المجعولات نیز موجب بطلان بساطت جاعل متصور وهو واضح
بالتامل پس باید بگوید که تعدد ذات حضرات علیهم السلام متغایر بالعرض ویا لاعتبار
هم نیست این حضرات باهم عین محض انه من جمیع الوجوه وهو کما ترے —
باقی ماند سند براین مطلب که مجوز وجود شریک الباری ومعتقد بآن ومجوز
باینکه خالق عالم معصومین اند ورازق عالم ومحیی وممیت حضرات اند کافر است
ونجس ثبوت نجاست بر تقدیر ثبوت کفر و بدیهی و شرک ظاهر ست وثبوت
کفر والحاد وخروج از اسلام این هم واضح ست ضرور نیست که هر مطلب واضح
البطلان بدلیل وسند باطل کرده شود که ظاهر ست اگر خداوند عالم بسبب
وحدت وبساطت خود عالم را پیدا نکرده بلکه بتوسط معصومین علیهم السلام را

ویا صرف نور محمدی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را خلق کرد پس باید لقب باریتعالی
خالق عالم واللہ ورازق عالم ومحیی ومیت ورب العالمین وخالق کونین
ومبعث ومرسل وخداوند عالم وغیرہا ہمہ باطل شود ویا این ہمہ القاب بر ذات
باریتعالے مجازاً اطلاق کردہ شود نہ حقیقۃً و ثواب دادن وعذاب کردن قہر ورحم
وغیر ذلک ہیچیک فعل الہٖ نباشد ورنہ تعدد افعال لازم مے آید عجب زعم اینکہ
از واحد کثیر صادر نمے شود نعوذ باللہ من الکفر والضلالہ۔ واگر بخواہیم کہ بخاطر
مومنین بدلیل عقل ونقل ثابت کنیم پس ادلہ نقلیہ کہ ہم ادلہ عقلیہ است حقیقۃً
این ست کہ کل علمائے ما قائل اند بکفر قائل چنین قول و منجملہ آنہا این ست کہ
شیخ ابن بابویہ مے فرماید در اعتقادات خود کہ غالیان ومفوضہ کفار اند۔ قال آنکہ
کسی ست کہ اعتقاد بالٰہیت و خدائی وخالقیت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم یا اعتقاد
بہ نبوت وپیغمبری امیر المومنین ع یا باقی ائمہ اطہار ع دارد یا بخدائی امیر المومنین ع دارد
ومفوضہ کسانی ہستند کہ چون حق تعالے خلقت حضرت سید المرسلین ص وحضرت
امیر المومنین ع نمود جمیع مہمات عالم چہ خلق عالم وچہ انتظام عالم و تدبیرش
ہمہ باین حضرات گزاشت پس ایشان زندہ مے کنند وایشان مے میرانند ویا
روزی مے دہند ویا پیدا مے کنند خلایق را پس پر شیعہ این ہر دو فرقہ نیز کافر
اند ونجس واز جہودان بدتر اند واز ترسایان ومجوسان نیز بدتر پس
از اینجا نیز ثابت شد کہ شیخ احمد احسائی کافر بود ونجس کہ ذوات حضرات

المرسلین و ائمۂ طاہرین را خالق عالم و واسطۂ خلق کائنات می دانست و بعضے
آنہا نیز کافر اند کہ فیض الوہیت را یا لفظ کن را خالق کائنات مے دانند و ہمچنین آنہا
کافر اند کہ بخدائے برحق دو خدائے دیگر را شریک می گردانند اعنی طائفہ ملاحدہ
و نصارے و آنہا نیز کافر و نجس اند کہ از اقانیم ثلاثہ خدا را سے دانند یکے
اقنوم الاب و آنرا ذات گویند دیگرے اقنوم الابن و آنرا علم خدا نند و سومی
اقنوم الحیوٰۃ یعنی روح القدس و اقنوم ابن روح می اصل چیزی را گویند و روح
القدس جبرئیل و حضرت عیسیٰ علیہما السلام را ارادہ مے نمایند و خدا راضی
نیست از بندگان خود کہ اختیار کفر کنند و بذات باری تعالےٰ شریک گردانند
و در شرح باب حادی عشر علامۂ حلی رحمہ قول الواحد لا یصدر عنہ الا الواحد را
باطل و ہیچ گفتہ شد بلکہ در تجرید و شرح تجرید وغیرہ ہم باطل کردہ شد و اگر چشم
دارند ملاحظہ مطالعہ کنند و ظاہر ست کہ چون خالق کائنات و مدبر عالم
بغیر باری تعالیٰ باشد باید باری تعالےٰ و یا فعال خود محتاج بغیر باشد و احتیاج
از شان ممکن ست پس خدا و ند عالم واجب الوجود نباشد بلکہ ممکن و محتاج
باشد معاذ اللہ چہ کفر صریح ست خدا ہر مسلمان را ازین اقوال واہیہ نجات
دہد آمین یارب العالمین ہمین قدر برائے سند کافیست از برائے ہدایت
یابندگان و اگر بخواہم زیادہ ترازین بنویسم رد بکنم پس بہ ہر رو این معتقد قرآن
مجید بس ست پس باید دانست کہ در سورہ رحمٰن ست الرحمٰن علم القرآن ط

خَلَقَ الْاِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَیَانَ ط یعنی خداوند عالم تعلیم کرد قرآن را و پیدا کرد انسان
را و تعلیم نمود قوت بیان داد پس از واخط بیجا و مخفی نیست که حق تعالی واحد
بسیط است و خلق چند اشیاء و مصدر چند افعال نمیتواند شد پس چگونه فعل تعلیم
قرآن و تعلیم بیان و پیدا کردن انسان که یک فعل مغائر فعل آخر است از واحد بسیط
صادر شد حال آنکه خداوند کریم خود اقرار میفرماید که من خود بلاشرکت احدی فاعل
افعال کثیره ام و درهمین سوره باز میفرماید وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ
الْمِیْزَانَ و باز میفرماید وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِ و باز میفرماید که خَلَقَ
الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِّنْ نَّارٍ
یعنی آسمانها را خداوند عالم خلق کرد و بلند ساخت و میزان اعمال را خداوند عالم
پیدا کرد و قرار داد و زمین را برائے عباد خود خداوند کریم پیدا کرد و بجایش
وضع کرد و آدمیان را خدا پیدا کرد از گل مثل خذف و جنات را خدا پیدا کرد
از آتش بلا دود یعنی از شعله محضه یَا اَیُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ
وَالَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ه اَلَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا
وَّالسَّمَاءَ بِنَاءً وَّاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ
رِزْقًا لَّكُمْ فَلَا تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَّاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ط یعنی ای مردمان
عبادت کنید پروردگار پرستش کننده خود را که او پیدا کرد شما را و آنها را که قبل شما بودند
شاید که پرهیزگار بشوید چنان پروردگار که زمین را برائے شما فرش ساخت

آسمان را عمارت و نازل کرد از آن آب را و میوہ ہا از زمین پیدا کرد برائے رزق شما
پس بے قرار و بیہدہ برائے چنین پروردگار را حال آنکہ شما این ہمہ را بیہدہ انید و در پارہ
بستم سورہ نمل ست امّن خلق السّموات والارض وانزل لکم من السّماء
ماءً فانبتنا بہ حدائق ذات بھجۃ ج ماکان لکم ان تنبتوا شجرھا ء الٰہٌ مّع
اللہ ، بل ھم قومٌ یعدلون ۝ امّن جعل الارض قرارًا وّجعل خلٰلھا
انھارًا وّجعل لھا رواسی وجعل بین البحرین حاجزا ء الٰہٌ مّع
اللہ ، بل اکثرھم لا یعلمون ۝ امّن یجیب المضطرّ اذا دعاہ و
یکشف السّوٓء ویجعلکم خلفاء الارض ء الٰہٌ مّع اللہ قلیلًا مّا
تذکّرون ۝ امّن یھدیکم فی ظلمٰت البرّ والبحر ومن یّرسل
الرّیاح بشرًا بین یدی رحمتہ ء الٰہٌ مّع اللہ تعالی اللہ
عمّا یشرکون ۝ امّن یّبدؤا الخلق ثمّ یعیدہ ومن یّرزقکم
من السّماء والارض ء الٰہٌ مع اللہ ، قل ھاتوا برھانکم ان کنتم
صٰدقین ۝ قل لا یعلم من فی السّموات والارض الغیب الّا
اللہ وما یشعرون ایّان یبعثون ۝ بل ادّارک علمھم
فی الاخرۃ بل ھم فی شکٍّ منھا بل ھم منھا عمون ۝ باز درین سورہ
مے فرماید ان تسمع الّا من یّؤمن بایٰتنا فھم مّسلمون ۝ و باز درینجا
میفرماید انّ النّاس کانوا بایٰتنا لا یوقنون ۝ ویوم نحشر من کلّ امّۃٍ

فوجًا ممن یکذب بایتنا فہم یوزعون ۝ حتی اذا جاء و قال اکذبتم بایاتی ولم تحیطوا بہا علما اما ذا کنتم تعملون ۝ دبارے فرماید الم یروا انا جعلنا اللیل لیسکنوا فیہ والنہار مبصرا ۝ ان فی ذالک لایات لقوم یؤمنون ۝ یعنی کدام شخص بیافرید آسمانہا و زمین را و فرود آورد از برائے شما آب را از آسمان یعنی بجز خدائے برحق دیگرے نیافرید و نہ نازل کرد آب را و رویانیدیم باغہائے تازہ تازہ را کہ برائے شما ممکن نبود کہ شما برویانید درخت آن را آیا با خدائے برحق دیگرے شریک ست کہ او با خدا شریک شدہ این کارہا را بانجام برساند و یا دیگرے ہوائے خدا معبود این کارہا را کردہ است چنانکہ کفار زعم و ادعائے باطل مے کنند بلکہ اینہا گروہے ہستند کہ از راہ راست بجز فرار مے کنند نہ بلکہ مے پرسم کہ کدام شخص زمین را جائے قرار ساخت و در میان زمین جوہہا و نہرہا را پیدا کرد و بر زمین کوہ ہا بیافرید و کرد میان دو دریا پردہ آیا شخص دیگر شریک ست با خدائے برحق بلکہ اکثر آنہا بر این امر اعتقاد نمے آرند نہ بلکہ مے پرسم کہ کدام شخص قبول مے کند دعائے درماندگان و پریشان را چون دعائی کنند و کہ سختی ہائے ایشان را دفع مے کند از ایشان و کہ مے کند شما را جانشین زمین آیا شریکے ہست با خدائے برحق معبود مطلق کم اشخاص پند پذیر و نصیحت شنوا اند و این امور را بطور حق مے دانند و بیاد مے آرند آیا

کیست کہ شمارا راہ مے نماید در بیابانہا و دریاہاے تاریک و کہ مے فرستد
بادہا را پیش رحمت خود مژدہ دہندہ آیا شریکے و خالقے ہست با خداوند
عالم برحق و متعال حق اینکہ خداوند عالم شریکے در خلق کائنات ہیچ ندارد
و او از این عیب و شرکت پاک و منزہ و بری ست آیا کیست کہ نخستین پیدا
کند تمام خلق را و باز دوبارہ پیدا کند تمام خلائق را و کیست کہ روزی میدہد
شما را از آسمان و زمین آیا دیگرے ہست با خداے برحق کہ این ہمہ امور
را خلق کند اگر منکرین این امور و کفار ادعاے خلاف این امور کنند
ای پیغمبر بگو از آنہا کہ بر دعوی خود دلیل بیارید اگر دعوی شما راست
است و برحق ورنہ دعوے بے دلیل قبول عقل نیست بگو ای پیغمبر صلی اللہ علیہ
وسلم نمے دانند ساکنان زمین و آسمانہا غیب را بجز اللہ تعالے و ہم نمیدانند
کہ کی برانگیختہ خواہند شد بلکہ علم ایشان در باب آخرت مختلف شد بلکہ ایشان
مشتبہ دانند در باب آخرت بلکہ ایشان دربارۂ آخرت مثل نابینا اند و باز
مے فرماید خداے تعالے کہ ای پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم نمے شنوانی کسے را مگر آنہا
را کہ ایمان آوردہ اند پس ایشان مطیعے من کہ آنہا مسلمان اند البتہ و باز ارشاد
مے شود کہ بہ تحقیق کہ آیات ما و مخلوقات و صنائع ما اعتقاد راسخ نمی آرند
و درود علی کہ بہت انگیز ہم براے گروہے را کہ تکذیب مجعولات و مصنوعات
من مے کردند پس چنین کسان طائفہ طائفہ مجتمع کردہ خواہند شد و یک طائفہ

استاده کرده مے شوند تا رسیدن طائفه دیگر و ہکذا تا وقتیکه جمع آیند این ہمه گروه که
انکار خلق و صنعت ہاے ما مے کنند با ایشان بگوید خدا تعالے که آیا دروغ
معلوم کردید صنائع و بدائع و خلق و جعل مرا و از روے یقین و اعتقاد احاطه
این ہمه صنائع و نشانہاے مرا نه کردید آیا چه مے کردید بانہمین جا چنین ارشاد
مے فرماید که آیا ندیده اند که من پیدا کرده ام شب را براے آرام آنہا و هم پیدا
کرده ام روز را تا بآنہا روشنی بخشد ہر آئینه درین باب نشانہاست براے قومے
که مسلم و مومن اند نه براے دیگران و در سوره رعد است قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ قُلِ اللّٰهُ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ ط بعد از آن ہمین جا
مے فرماید قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ط اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ
مَآءً ط یعنی بپرس کیست پیدا کننده آسمانہا و زمین بگو معبود برحق ست بگو پس
شما تجویز کردید بجز الله تعالے دیگران را حامیے و بعد از آن ارشاد مے شود
بگو خدا تعالے معبود برحق پیدا کننده ہر شی ست درحالیکه آن خالق باری
واحد محض ست قہر کننده نازل کرد ۷ و از این قبیل آیات در تمام قرآن بسیار
ست و نص صریح ست برین که خالق عالم و رازق عباد و صانع سما و ارض و عرش
و کرسی و دوزخ و بہشت و عناصر و غیره بجز خدا تعالے دیگرے نیست استقلالا
نه شرکته نه توسطا مستقلا کان او غیر مستقل چنانچه در سوره واقعه ہمین طور خداوند
کریم خالقیت مستقله خود را بیان فرموده است و هو ہکذا نَحْنُ خَلَقْنٰكُمْ

فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ۝ اَفَرَاَيْتُمْ مَّا تُمْنُوْنَ ۝ ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُوْنَهٗ اَمْ نَحْنُ الْخَا
لِقُوْنَ ۝ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوْقِيْنَ ۝ عَلٰٓى اَنْ نُّبَدِّلَ
اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِىْ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْاَةَ الْاُوْلٰى فَلَوْلَا
تَذَكَّرُوْنَ ۝ اَفَرَاَيْتُمْ مَّا تَحْرُثُوْنَ ۝ ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُوْنَهٗ اَمْ نَحْنُ الزَّا
رِعُوْنَ ۝ آیۂ شریفہ تَرْجِعُوْنَهَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝ یعنی ما آفریدیم
شما را پس چرا باور نمے کنید و یقین نمے آرید آیا مے بینید منی خود را کہ
در رحم زنان خود مے ریزید آنرا کہ آفریدہ است آیا شما آفریدہ اید یا ما آفرینندہ
ما تعیین کردہ ایم در میان شما موت را و نیستیم ازین عاجز شدہ از آنکہ قومے را
عوض شما و بدل شما بیافرینیم و بیافرینیم شما را در عالمے کہ نمے دانید شما
آن عالم را و ہر آئینہ دانستہ اید پیدائش نخستین را پس چرا پند نمے گیرید
و آنرا یاد نمے کنید آیا دیدہ اید آنرا کہ مے کارید کہ آنرا شما مے رویانید یا
رویانندہ ایم اگر بخواہیم کہ آن زراعت را گیاہ درہم شکستہ سازیم پس شما بہ
تعجب مے مانید و ہیچ نمیتوانید کرد بجز اینکہ بگوئید مجبور شدہ کہ ما تاوان زدہ
شدیم بلکہ مے گوئید کہ ما محروم کردہ شدیم آیا دیدید آن آب را کہ مے
آشامید آیا شما فرود آوردہ اید از ابر یا ما نازل کنندہ ایم اگر بخواہیم آنرا
شور گردانیم پس شکر را چرا نمے کنید آیا دیدید آن آتش را کہ از میان شاخ
درخت برمے آرید آیا شما آفریدہ اید درخت آن را یا آفرینندہ آن ماہیم

ما ساختیم آنرا برائے پند شما و برائے منفعت مسافران پس پروردگار بزرگ
خود را پاک و منزہ و بری از شرکت و تماثل بدانید و بپاکی و تقدس او را یاد
کنید پس سوگند مے خوریم بافتادن ستارہا و این قسمی ست بزرگ اگر شما
رتبہ این افتادن ستارہ ہا را بدانید کہ این کتاب قرآن ست گرامی قدر
نوشتہ شدہ است در کتاب پوشیدہ کہ دست نمے رسانند بآن مگر آنان
کہ طاہر اند لاریب فرستادہ شدہ است از پروردگار عالمیان آیا شما
ازین امر انکار کنندہ اید کہ نازل کنندہ شخص دیگرست و میسازید حصہ خود
این تکذیب خود را پس اگر شما قادر بر خلق و رزق و این صنایع و ایجاد عالم
ہستید آنگاہ کہ روح مے رسد تا بگلو و شما آنگاہ مے بینید و حال آنکہ ما نزدیک
تر ایم باو بہ نسبت شما و لیکن نمے نگرید پس اگر شما مقہور و مجبور نیستید چرا
باز نمے گردانید آن روح را اگر بر دعوے خود راست گویندہ اید و در سورۂ حٰم

قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا
ذَالِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ‏ یعنی بگو اے پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آیا شما کافر
مے شوید از انکار این امر کہ باریتعالیٰ پیدا کردہ است زمین را در دو روز و آیا
قرار مے دہید با خدا وند عالم سوائے خدا را خداوند عالم ست پیدا کنندہ تمام
عالم و ہمین طور در تمام قرآن حکیم الٰہی چنین آیات و کلام الٰہی موجود ست
اگر کل آیات دالہ بر مدعائے خود را نقل بنمائیم لا بد چند جزو کاغذ سیاہ مے شود

وبعد از چند پاره این آیات یکجا جمع مے شود پس بمقابلۂ این لفظ ہاے صریح
مخالفت خدا تعالے کرده خالق عالم و موجد کائنات عرش و کرسی و دوزخ و بہشت
و زمین و آسمان و جن و انس غیر باریتعالے را تجویز کردن محض کفر ست الشہادة
قدیم اعدل اعنی خود باریتعالے حیرانم چه طور این مردمان جرأت مے کنند و باوجود
ادعاے اسلام چه طور مخالفت کلام الٰہی و کلام نبوی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و کلام
امام علیہ السلام کرده کفر و زندقه را اختیار مے کنند آیا نمے فہمند که قرآن شریف
را که نازل کرد توریت و انجیل و زبور را که نازل کرد بزعم واغطبے وقوف
تعدد افعال لازم مے آید لا حول و لا قوة الا باللہ العلی العظیم المتعال عن الانس و
النقص و کون الامثال و تعدد القدماء و شرکة من له الحدوث و الزوال و عن الاحتیاج
والامکان و مباین الکمال و رذیلہ الزوال والاستعانة والاستمداد والاستکمال
لانه الافضل المفضال الاکمل کل الکمال قدیم ازلی احد و ابسط و واجب الوجود
و عدیم المثال و لا اله الا هو لا خالق و لا رازق و لا صانع الا هو و لا محیی و لا ممیت
و لا مبعث و لا معید الا هو وحده لا شریک له و ما او جد شیئا الا هو احد صمد و ما
عاداه احد الا هو خالقه و من جعل شریکا له فهو بغیه و من اعتصم به یوفقه و من تاب
الیه علیه فقد تاب الیه ۔ و اگر کسے بگوید که آیاتے که درینجا نقل کشیده شد در
اکثر آنہا ضمیر جمع متکلم ست پس معلوم مے شود که او تعالے در کارہا و افعال خود
شریک دارد مے گوئیم که جمیع کس از تفاسیر و احادیث نبوی صلی اللہ علیہ وسلم و

احادیث ائمهٔ اطهار علیهم السلام بے شمار است بلکه در قرآن شریف بسیار جا باریتعالی
بضمیر واحد متکلم نیز کلام فرموده است و شخصی واحد بصیغهٔ متکلم نیز کلام نمودن
کرد صحیح است علی الخصوص شخصے که رفیع الشان و سمی المکان باشد سیما باریتعالی
عز اسمه و در تمام قرآن شریف بضمیر واحد متکلم هم جناب باریتعالی بسیار جا
فرموده است چنانکه در آیات منقوله در اینجا موجود است مثل اینکه قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلٰهٌ
وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ۝ و مثل اینکه أَإِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ وَلَا إِلٰهَ
إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ۝ و شاید در سورهٔ هود است أُشْهِدُ وا أَنِّي
بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ۝ و مثل این اللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ
الْعَظِيمِ ۝ وَاللّٰهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ و مثل این اللّٰهُ خَالِقُ
كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ و مثل این أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ
يَبْسُطُ الرِّزْقَ و مثل این إِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ
و مثل این سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝ و مثل این صدها آیات است
دلالت دارد براین که باریتعالی فاعل فعل خود بدون شریک احدی است و خالق
کائنات محض باریتعالی است محض دیگر نه معین است نه شریک است نه واسطه
است نه بعضیه مستقله نه دیگرے بجز باریتعالی قدیم است نه اله است نه واجب
الوجود نه مثل باریتعالی نه مشیر باریتعالی در خلق و جعل کائنات استغفر اللّٰه
ربی و اتوب الیه حق تعالی در سورهٔ بقره می فرماید که هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ

مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ
ونیز مے فرماید قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ ط از اینہمہ نصوص صریحہ
اظہر من الشمس ست کہ خالق و رازق و حیات دہندہ و موت دہندہ اللہ تعالیٰ
معبود برحق ست جل جلالہ باید فہمید کہ صدہا احادیث نص صریح ست براین کہ
خالق کائنات و معطی وجود موجودات و پیدا کنندہ مردمان و جنات و مبدع ارواح
و مبعث و ممیت و محیی و رازق و مرسل رسولان و انبیا علیہم السلام و پیدا کنندہ افلاک و
عرش و کرسی و لوح و قلم و خالق جہنم و جنات محض باری تعالیٰ ست دیگرے
معاذ اللہ ہیچ وجہ نیست نہ شریک و نہ خالق مستقل و نہ واسطہ خلق بجز اینکہ
حضرات معصومین علت غائیہ خلق عالم اند و بس نہ صوریہ و نہ مادیہ و نہ فاعلیہ
نہ تامہ نہ ناقصہ نہ ذاتاً نہ عرضاً نہ اعتباراً نہ انتزاعاً نہ انضماماً نہ جزئیۃً
نہ انفصالاً نہ قدیماً نہ حادثاً نہ سابقاً نہ لاحقاً چونکہ در نقل احادیث خیلے طول
مے شود و بناے این اوراق بر اختصار نہادہ شد لہذا این مختصر مفید را مزین
بہ نقل احادیث شریفہ نمے کنم اگر آیندہ خواہش مومنین باقی مے ماند ضرورہ
بہ تبرہ ثانیہ بعضی آن احادیث را بنظر مومنین خواہم گزرانید اکنون
مے خواہم کہ قول اہل فلاسفہ مردودین را تصویر کنم یا دنی تفصیل تا رسالہ
دراز نہ گردد بعد بنقض و قدح بر ادلہ حکماے فلاسفہ و متفلسفین علی سبیل
الاجمال بپردازم حکماے بدین میگویند کہ اَلْوَاحِدُ لَا يَصْدُرُ عَنْهُ

الّا الواحد یعنی مسلم ست که باریتعالی بسیط ست من جمیع الوجوه و علت است
یعنی وجود او مقتضی است ذات او وجود او و وجود غیر او حاصل از مخلوق میشود
پس مسلم ست که باریتعالی بسیط و علت و واحد ست و علت بسیط الی صدوا نها حتی شی
هیچ محال ست که صدور زاید از واحد بشود بدلیل اینکه اگر صدور دو چیز از
مبدأ واحد علی الاطلاق باطل بشود صدور زاید از دو در جمله اولی باطل خواهد
بود پس بطلان صدور دو چیز باین نهج ست که اگر دو شی از واحد بسیط صادر
بشود درین صورت از دو حال خالی نیست یا واحد بسیط لازم می آید که مرکب
بشود و یا تسلسل لازم آید بودن واحد بسیط مرکب و یا تسلسل هر دو محال و
ممتنع ست و چون لازم باطل ست پس ملزوم هم باطل ای لزوم محال بسبب
فرض صدور دو شی از واحد شد اگر ملزوم فرض کرده نمی شد چرا این محال
پیدا می شد پس صدور دو شی از بسیط واحد علی الاطلاق محال و ممتنع ست
باقی ماند اثبات این امر که میان این امر که میان فرض صدور دو شی از واحد حقیقی
من ذاته و میان مرکب و تسلسل لزوم ست و هم اثبات این امر که لازم باطل
پس امر ثانی واضح ست اعنی در بساطه و ترکیب تناقض ست و در ماهیت
واحده اجتماع بساطه و ترکیب اجتماع نقیضین ست و اجتماع نقیضین محال ست پس
معلوم شد که واحد بسیط مرکب نمی شود و مرکب بسیط نمیشود و چون مسلم ست
که باریتعالی بسیط واحد ست هرگز ممکن نیست که مرکب بشود و تسلسل هم باطل ست

که آن در امور غیر متناهیه می شود و وجود امور غیر متناهیه
محال است بدلیل سلمی و ترسی و تضعیف و عدد و تطبیق و غیره من الدلائل
الزائده من مائة ادلة   اما   امر اول اعنی اثبات لزوم میان ... دو
شیء از واحد بسیط و میان ترکیب و تسلسل پس بدانکه اگر صادر شوند دو چیز از واحد
بسیط پس یا هر دو عین باشند یا غیر از یکدیگر در صورت عینیت یا چهار و
صد و هزار و لاکه باهم عین باشند و تعدد در حیوانات و نباتات و جمادات و
افلاک و زمین و کوکب باطل گردد و همه یک شیء بی تغایر شود و مذهب سوفسطائی
البطلان و هم عینیت میان هر دو باطل است بآنکه بالبداهة میان دو صادر
تغایر می دانیم چه که ظاهر است که یک شیء را تصور می کنیم و درین حالت از دیگر
جاهل می شویم و یا ذهول از دیگر می شود و یا قطع نظر از دیگری می کنیم و چون
شأن این هر دو صادر چنین است بالبداهة ولا بد تغایر میان هر دو است و چون
تغایر میان صادرین است صدور یکی منسوب بیک صادر است غیر آن صدور
است که متعلق بصادر دیگر است زیراکه در این صدورین هم بالضرور تغایر است
که در حالت تصور یک صدور جهالت و ذهول از صدور دیگر می شود و بالضرورة
و تعلق صدور بطرف مصدر هم ضروری است که صدور فعلی بی تعلق فعل با فاعل
متصور نیست پس از دو حال خالی نیست یا هر دو صدور عین ذات مصدر واحد
بسیط است یا نه و در صورت ثانی یا اعم است از مصدر یا اخص است از آن

یا جزو داخل در ذات مصدر ست یا خارج در صورت دخول یا هر دو جزو ذات
واحد بسیط باشند یا یکی و در صورت خروج یا ربط تساوی ست باشد اگر تساوی
هم نیست باشد یکے با ذات واحد بسیط دارد یا منفصل محض و مباین نیست ست و در
ربط یا قائم منضم با ذات واحد ست یا منتزع از ذات مصدر بسیط و در صورت
قیام یا یکی قائم باشد یا هر دو و کذا المنتزع پس مجموع احتمالات یازده پیدا شده (۱۱)
و باحتمال اینکه یکے عین و دیگر داخل و یکے عین و دیگرے منضم و کذا غیرها احتمالات
پیدا مے شود مگر از ابطالے که در ذیل ست ابطال همه احتمالات خود بخود
فانتظره و همه احتمالات یازده گانه باطل ست و این احتمالات باطل از جهت
صدور دو از واحد لازم مے آید پس تعدد صدورین باطل شد و در صورت تعدد
صدورین تعدد واحد در صدورین هم باطل ست بالبداهة و چون تعدد واحد ثابت باین
باطل پس نه یاد واحد دو را قرار دادن به وجه اولے باطل پس ثابت شد که از
واحد بسیط صادر نمے شود مگر واحد و هو المطلوب — حالا باقی ماند اینکه این
احتمالات یازده گانه علی‌حده علی‌حده پس ملتفت بشوید —

اما الاول — اعنی عینیت صدورین با ذات واحد بسیط علی الاطلاق پس باطل
ست بالضرورة چرا که این هر دو اثر اگر عین واحد بسیط بشود پس چون یک اثر
عین باری شد و باری عین اثر دیگر و عین العین عین لازم مے آید که یک
اثر عین اثر دیگر باشد حال آنکه اول ثابت کرده آمده ایم که میان هر دو تغایر

ظاهر ست. لا ستر فیه و هم هرگاه این دو اثر عین باری باشند باید یک ماهیت بسیطه
حقیقه و دو ماهیة مختلف باشند بجهة اینکه ماهیتے که مصدر یک شی باشد عین آن یا
غیر آن ماهیة خواهد بود که مصدر شی دیگر باشد و عین آن دیگر کما ظاهر ست
که ماهیة عین شی که مباین لشی آخر باشد مباین لشی آخر بالضرورة خواهد بود و این خلاف
مفروض ست که کلام در واحد بسیط من جمیع الجهات ست و حالا دو شی مغایر شد
و این اجتماع نقیضین ست و محال ـــ

اما الثانی ـ اعنی اعمیت صدورین یا احدهما از ذات مصدر واحد بسیط پس باطل
ست بدلیل اینکه باید ذات مصدر اخص از صدور باشد پس مصدر مصدر نخواهد بود
بلکه فحش اینکه ذات واحد بسیط ماهیتش که واجب الوجود و علة مستقله است
فعل محض بشود و غیر مستقل پس صدور من حیث هو صدور مصدر صدور نخواهد
بود فهکذا الاخصیت ـــ

اما الرابع اعنی صدور جزو داخل در ذات واحد بسیط باشد نیز باطل باینکه ترکیب
ذات واحد بسیط لازم مے آید و گفته گو بعد ثبوت وحده خالق و بساطتش است پس
ترکیب باطل شد و چون مرکب نیست جزئیة صدور هم باطل شد ـ علے ان الباری تعالے
چه طور مرکب مے شود که او بسیط ست و اجزاء حقیقیه ندارد و او محتاج و مفتقر نیست
که احتیاج از شان واجب نیست بلکه از شان ممکن ست و مرکب محتاج بطرف
اجزاے خود مے شود وجوداً و تقوماً ـــ

اما الخامس ـ اعنی یک صدور جزو داخل در ماہیت بسیط باشد نه دیگر ودرین صورت نیز ترکیب بسیط لازم مے آید من حیث ان فی ماہیتہا صدور ًاو غیرہ ـ

اما السادس ـ اعنی تساوی صدورین باذات بسیط نیز باطل بدلیل اینکه مساوی المساوی مساوی پس بین الصدورین تساوی ثابت شد وہو خلاف الثابت که اول ثابت شد که میان صدورین متعلقین بالمتغایرین تغایر کما لا یخفٰی ـ

اما السابع ـ اعنی کون الصدورین منفصلین عن ماہیۃ الواحد البسیط پس باطل ست چراکه اگر ہیچ تعلق باذات واحد بسیط ندارد نه قیامًا نه انتزاعًا مثلًا باید که صدور این دو شئی متعلق بدیگرے باشد که صدور بے مصدر صورت پذیر نیست پس واحد بسیط مُصدر نخواہد بود وکلام در این ست وچون خود ذات واحد بسیط جاعل این ہر دو شئی ست لابد استناد صدور بفاعل خواہد بود وصادر دوتا فرض ست پس صدور ہم دوتا مفروض شد پس بودن شئی واحد بحیثیت اینکه مصدر یک مفہوم صدور ست لاریب غیر آن حیثیت باشد که مصدر دیگر ومفہوم صدور دیگر ست وظاہر ست که چون مصدر بدو حیثیت ست تعدد در مصدر واحد ثابت شد ودو را صدار صدور ہم صادر ومصدر نیز ضرور ست پس درین صدور ہم کلام مے کنم مثل سابق وہمه احتمالات پیدا مے شود وانچه که باطل شد درین جا نیز باطل ست وہر احتمالیکه حالا باطل نه کردم ہم باطل خواہد شد وباقی خواہد ماند ہمین احتمال که درآن کلام ست اعنی انفصال حقیقی بے ربط پس درین صورت

ومصدریت نیز کلام ست کہ مثل صدور اول پس برائے صدور ثانی ضرورت صدور
ثالث خواہد بود وہکذا الے ان یتناہے بکونہ منفصلاً و وجود الغیر المتناہی ولو فی
جہت الاول باطل و محال و ممتنع و مستوجب تسلسل ست پس لابد در درجہ
از این سلسلہ صدور صدورے غیر منفصل ہم خواہد بود پس آن صدور غیر منفصل
ہمین احتمالات گزشتہ باقیہ دارد و آن باطل شدہ مے شود علاوہ ازینا
چون مصدریہ و واثر منفصل از ذات مصدر ست باید مستند بفاعل دیگر شود کہ
فعل مستند بفاعل خود ضرورست۔

اما الثامن۔ اعنی صدور دو شئ مغائر قائم و منضم باشد با ذات واحد بسیط
و آن ہم غلط ست چراکہ مصدر مصدریہ ازاین دو اثر ہمین واحد بسیط ست و
مصدر ہم صدور و مصدریہ مصدریہ صدور و صدور صدور صدور صدور وہکذا
ہمہ غیر ماہیۃ واحد بسیط خواہد بود چراکہ کلام در منضم ست نہ در جزو وعین
و وجود غیر متناہیہ باطل پس بودن صدور غیر منضم ہم باطل ست۔ علاوہ
اینکہ مصدریہ دو امر چون فعل واحد بسیط ست باید اول خلق و جعل مصدریہ امرین
بشود و ثابت ست بجائے خودش کہ اول فعل اقوی ممکنات خواہد بود پس چون صدور
امرین اقوی ممکنات ست چہ طور امر منضم و قائم میتواند شد کہ انضمام و قیام دلیل
ضعف ست فانضمام الاقوی جمع النقیضین وہو محال۔

اما التاسع۔ و آن بودن صدور دو شئ مغائر انتزاعی و آن نیز باطل ست بلکہ

در سابع دانستن گذشت و از همین قدر دیگر فروعات احتمالات نیز باطل شدند کما لایخفی
علی المتامل - پس حالا ثابت شد که از شئ واحد بسیط صادر نمی‌شود الا یکی و الا قباحتها
لازم و متکلمین می‌گویند که از واحد بسیط یعنی باری تعالی و تقدس صدور کثیر ممکن
ست و می‌شود و دلائل اهل فلاسفه هیچ ست و از روی شریعت هم همین مذهب
متکلمین قویست در شریعت مقدسه نیست که از واحد بسیط صدور کثیر محال ست
بلکه از روی شرع قائل این قول هست پس اوّلاً می‌خواهیم که رد دعوی فلاسفه
معارضة بطور اجمال کنیم پس ازآن نقض نویسیم بعد ازآن حل مسئله از روی
تحقیق کنیم - بدانکه ادلهٔ حکمای آزاد و بیدین علی الخصوص مبا‌ے این ادلهٔ
مذکوره اگر بزعم آنها ثابت و تام باشد لازم می‌آید که از واحد بسیط مبدأ فیاض
یک شئ هم پیدا و صادر نه شود زیرا که اگر از واحد بسیط یک شئ صادر شود باید
مصدریة و صدور این شئ مغایر آن شئ باشد که این نسبتی ست میان صادر
و مصدر و نسبة غیر منتسبین می‌باشد پس این شئ غیر یعنی مصدریة ممکن نیست که
داخل ماهیة بسیط واحد باشد لان المغایر للشئ لایکون داخلاً و جزءاً فی الشئ
ولان النسبة عرض لایکون جزءاً لغیر العرض ولان الواحد البسیط یلزم ترکیبه
فتبطل وحدته و بساطته و اگر خارج عن البسیط باشد ضرورست که مجعول
و معلول آن واحد بسیط باشد پس ضرور شد که این صدور هم مصدریة شئ
که نسبة میان مصدر و صادر ست و هکذا الکلام در این مصدریة می‌کنیم پس در تحقیق

دخول ترکیب در واحد بسیط لازم مے آید ورنہ تسلسل وکلاہما محالات و نیز
نمیتوانیم گفت کہ بتقریب خود این حکما در صدور یک شیٔ نیز صدور دو شیٔ
مقصود ست یکے صادر و دیگرے مصدریت صادر بزعم آنہا فالواحد لا یصدر عنہ الا
الواحد پس صدور یک شیٔ ہم نمیتواند شد و نیز مے توانیم گفت کہ بنا برزعم ایشان
سلب چند اشیا از ذات واحد نمے تواند شد بجہت اینکہ سلب یک شیٔ غیر سلب شیٔ
دیگرست چہ کہ در حالے کہ یک سلب را تصور مے کنیم با غفلت از سلب دیگر میشود
پس معلوم شد کہ دو سلب مفہومان متغایران اند و این دو مفہوم اگر مستند بغیر
واحد بسیط باشد واحد بسیط جاعل این سلب نخواہد بود و ہو خلاف فہم و چون مستند
بطرف ہمین واحد بسیط ست میگوییم یا داخل در ذات واحد بسیط اند یا خارج
از احتمالات گذشتہ در دخول ترکیب و در خروج تسلسل مثلاً لازم مے آید وہما
محالان۔ وکلام حکما باطل و منقوض ست باینکہ دخول صدور و خروج صدور
عن الواحد البسیط وغیر ذلک من الاحتمالات المرسومة بر تقدیریست کہ ہر دو
صدور و موجود فی الخارج باشند و حال آنکہ مصدریة و صدور مفہوم ذہنی ست
و چون صدور و این مفہومان ذہنیان اعتباریان اند فاذا فیان کما لا یخفی و
در این صورت فرض مے کنیم این مفہومان را خارج از واحد بسیط پس مستغنی
عن المصدر خواہد بود و تسلسل لازم نمے آید بعدم احتیاجہا الی العلة چہ کہ ذات
مصدر و ذات صادر در خارج ست نہ کون المصدر مصدرا و کون الصادر

صادر گردد پس محتاج الی الجاعل نخواهد بود و ظاهرست که صدور موجود فی الخارج
نیست ورنه اگر موجود فی الخارج باشد یا واجب خواهد بود یا ممکن ممکن نیست
که واجب الوجود باشد للزوم تعدد الواجب و تعدد القدماء و هو محال و لزوم
عدم کونه صادراً و هو خلاف المفروض و الواقع و هم ممکن نیست که ممکن باشد
والا محتاج الی الصدور الآخر صادر خواهد بود پس کلام در صدور ثانی کنیم
و در ثالث و رابع و هکذا پس تسلسل لازم خواهد آمد و چون منشاء صدور
دو اثر از ذات واحد بسیط این چنین ست منشاء در صدور ذات زائده از دو
و هم صدورات غیر متناهیه ازین قبیل خواهد بود میتوانم که درین باب در ابطال
و نقض به [illegible] چند اوراق بنویسم مگر چون استغنا برای ناظرین مصنفین جمیع
قدر حاصل ست ترقی بر این اشتغال بغیر ضرورت ست حالا باید فهمید که
کلام حکمای مردودین مردود شد و ثابت شد که از واحد بسیط دو فعل بلکه افعال
کثیره صادر میشود و قباحتی لازم نمی آید نه عقلاً نه نقلاً عقلاً چنانکه ثابت شد
و بعض حکماء و جمهور متکلمین و کل علما ثابت می کنند نقلاً که باریتعالی واحد و
بسیط ست و خالق کائنات و جمیع عالم بدون شرکت احدی ست چنانکه در
تجرید و شرح تجرید اصفهانی و شرح ملا علی قوشجی و مواقف و شرح مواقف و
حواشی آنها و دیگر کتب مطوله و مختصره ثابت ست مؤمنین باید ملاحظه فرمایند
و نقل هم شاهدست که باریتعالی واجب الوجود و واحد و بسیط ست و خالق

جملہ کائنات بلا شرکت غیرے و شریک الباری تجویز کردن و خالق عالم غیر باری را دانستن و جناب حضرات معصومین علیہم السلام را خالق کائنات و واسطہ صدور عالم و یا علت فاعلی و یا علت صوری قرار دادن محض شرک ست و کفر و زندقہ و پیروی شیطان و بیدینی ست کہ خود جناب سرور عالم صلے اللہ علیہ و آلہ می فرمودند اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُکُمْ یُوْحٰی اِلَیَّ و در قرآن شریف نیز ست مدعی خلق کائنات از حضرات معصومین صلوات اللہ علیہم را باید اثبات مدعاے خود از ادلہ عقلیہ و نقلیہ بکند کہ محض ادعاے اینچنین کہ خداوند کریم آفریدہ این حضرات را مختص و خلق کائنات از این ذوات مقدسہ علیہم السلام صورت پذیر شد و ادلہ عقلیہ و نقلیہ را برآن مطابق نہ کردن کافی نخواہد بود و بدیگران می رسد مطالبہ ادلہ از این مدعی اللہم احفظنا من امثال ہذہ الغفلۃ و تلک الجراۃ و تلک الموعظۃ و ذلۃ الضلۃ و چون مشناعۃ منع صدور دو اثر از واحد چنین ست در منع صدور زیادہ از دو ہم ہمین طور باید فہمید بلکہ حکمار کہ عقول عشرہ را واسطہ خلق عالم می گویند بسبب امتناع صدور دو اثر از واحد بسیط فضلاً عن الکثیر و ہم می گویند ہر عقل واحد دو چیز را پیدا کرد فلک را و عقل لاحق اینکہ در شان اینہا می فرمایند گفت کہ دروغ گو را حافظہ نباشد۔

موعظہ مسئلہ ثانیہ

ای مومنین بر این مطالب کہ جناب رسالت مآب صلی اللہ علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم

وحضرت ائمہ علیہم السلام خالق کل مخلوقات بودند نہ اینکہ باریتعالے جل جلالہ خالق عالم باشد کہ خلاف بساطة او تعالے و وحدة مختصہ اوست ومثل ذلک گوشش بہ بیہود اعتقاد و در این چیزہا تقلید کسے نکنند کہ تقلید مطلقاً در اصول دین حرام ست نجاة باتفاق جمیع علما در اصول عقائد باید مردم اجتہاد کنند وانچہ از اجتہاد خودشان ثابت بکنند بر آن اعتقاد نمایند۔

رد موعظہ مسئلہ ثانیہ

چون مومنین بقول این واعظ گوش دہند و بر آن اعتقاد کنند ہمین تقلید ست در عقائد پس منع کردن واعظ از تقلید کسے نقض قول خودش ست واگر مومنین محض بر گفتۂ واعظ موصوف اعتقاد نکنند بلکہ اجتہاد کنند پس چہ ضرور کہ اجتہاد شان موصل بہمین ہمین مطلب بشود بالتخصیص بل ممکن ست کہ خلاف این را ثابت کنند و نیز باید دانست کہ تقلید در اصول عقائد مطلقاً وکلیۃً ناجائز نیست وہم این مسئلہ اتفاقی نیست خیلے در این باب علما اختلاف دارند باید رجوع بکتب بکنند گر واعظ بیچارہ چہ طور رجوع بکتب بکند کہ نفس الواقع عامی محض وعاری مطلق ست وقول فلاسفہ کہ در صدر گذشت واعتقاد بر آن کردہ در شروع وعظ گفت محض سمعی ست شاید از کسے گاہے شنیدہ است واین امر کہ تقلید در اصول عقائد ناجائز ست ہم مسموع از بعض ست ورنہ واعظ موصوف از تعریف تقلید واجتہاد ہم واقف نیست یقیناً وچون خیلے اختلاف ست

پس واعظ موصوف اهتمام بر علما بیشتر کرد چنانکه در موعظهٔ اولی تشریع هم واقع
و چون بمؤمنین وصیت برای اجتهاد در عقائد کرد از این صاف ثابت که خود
منکر مجتهد است در اصول عقائد پس با وصف ادعای اجتهاد چنین لغویات
بلکه از وهم کفر و نجاست و تشریع و اتهام و ارتداد و الحاد واسی واسے ۔ حالا
مصداق فتوای مجتهد العصر جناب شیخ زین العابدین مدظله العالی المازندرانی الکربلائی
شد که در ذخیرة المعاد است فرمایند که واعظ غیر مجتهد چون از طرف خود چیزی
بگوید قولش مثل بولش است خصوصاً اگر خلاف دین تقوه کند علی الخصوص در
اعتقادات پس قولش از بولش بدتر شد ۔ باقی ماند اینکه کلیة عدم جواز تقلید
در اصول عقائد را باطل بکنم و اختلاف علما را در این باب ثابت نمایم ۔
پس بدانکه جناب شیخ مرتضی رح در حجیة مظنه میفرمایند ۔ الاول اعتبار العلم
فیها من النظر والاستدلال وهو المعروف عن الاکثر وادعی علیه العلامة فی
الباب الحادی عشر من مختصر المصباح اجماع العلماء کافة وربما یحکی دعوے
الاجماع عن العضدی علی وجوب معرفة الله تعالی ۔ الثانی اعتبار العلم ولو من التقلید
وهو المستفاد من کلام بعض والمحکی عن آخرین ۔ الثالث کفایة الظن مطلقا
وهو المحکی عن جماعة منهم المحقق الطوسی فی بعض الرسائل وحکی نسبته الیه فی فصوله
والمحقق الاردبیلی وتلمیذه صاحب مدارک وظاهر شیخنا البهائی
والعلامة المجلسی والمحدث الکاشانی وغیرهم قدس سرهم ۔ الرابع کفایة

الظن المستفاد من النظر والاستدلال دون التقليد حکی عن شیخنا البهائی فی بعض تعلیقاته علی شرح المختصر انه نسبه الی بعض - الخامس کفایة الظن المستفاد من اخبار الاحاد وهو الظاهر مما حکاه العلامه قدس سره فی النهایة عن الاخباریین من انهم لم یعولوا فی اصول الدین و فروعه الا علی اخبار الاحاد وحکاه الشیخ فی عدته فی مسئلة حجیة اخبار الاحاد عن بعض غفلة اصحاب الحدیث والظاهر ان مراده حملة الاحادیث الجامدون علی ظواهرها المعرضون عما عداها من البراهین العقلیة المعارضة لتلک الظواهر - السادس کفایة الجزم بل الظن من التقلید مع کون النظر واجبا لکنه معفو عنه کما یظهر من عدة الشیخ قدس سره فی مسئلة حجیة اخبار الاحاد وفی اواخر العدة انتهی موضع حاجة - از این صاف ثابت شد که اختلاف بین العلماء ست در مسئلۂ تقلید و اجتهاد در اصول عقائد حتی علم مسئلۂ اصولیه بتقلید را و ظن آن بتقلید کسی را نیز کافی دانسته اند حرمت تقلید در اعتقادات اتفاقی از کجا پیدا شد بلکه هر که قائل هست بوجوب نظر در عقلیات هم میگوییم که اصول خمسه بسیار بسیار فروع مسائل دارد ضروریست که بنظر و فکر اعتقاد کنند هر مسئله فرعیه از اصول خمسه و تفاصیل هر واحد از آنها بلکه مقصود از اسلام اذعان توحید و اذعان نبوة و اذعان تصدیق بنبی صلی الله علیه وآله و بعد از آن رسول صادق در تبلیغ نیست اگر معرفت تفاصیل اصول خمسه بدلائل و براهین خصوصا باجتهاد در اسلام شرط بودی اسلام یافته

نمی شد در کسے از سلف تا این زمان الا در معدود چند و ہمہ مسلمان نجس و
کافر می بودند و ہو بعید کما لا یخفی - اگر حقیقۃً چنین می بود پس کافر کہ
مسلمان شود و قائل بتوحید و نبوت بالاجمال بشود باید ہنوز نجس بماند تا
وقتیکہ تفصیل را بدلائل و براہین نداند و نظر و فکر در ہر مسئلۂ اصولیہ نکند
و بعد مقدمات را حاصل بکند چند سال و بعد اجتہاد بکند در عقاید و در آن وقت
مسلم و طاہر بشود و حال آنکہ ہمچنین نیست - قال العلامہ رہ فی الباب الحادی
عشر فیما یجب معرفتہ علی کل مکلف من تفاصیل التوحید والنبوۃ والامامۃ
والمعاد امور بالدلیل علی وجوہہا کلہ مدعیا ان الجاہل بہا عن النظر والاستدلال
خارج عن ربقۃ الایمان مستحق للعذاب الدائم وہو فی غایۃ الاشکال یعنی
بسیار مشکل ست کہ کافر نجس و مستحق عذاب دائمی باشد کسے کہ تفاصیل توحید
و نبوۃ و امامۃ را بدلیل نشناسد - و فی روایۃ اسمعیل قال سئلت اباجعفر علیہم السلام
عن الدین الذی لا یسع العباد جہلہ فقال الدین واسع وان الخوارج ضیقوا
علی انفسہم بجہلہم فقلت جعلت فداک اما احدثک بدینی الذی انا علیہ فقال بلی قلت
اشہد ان لا الہ الا اللہ وان محمدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عبدہ ورسولہ والاقرار بما جاء بہ
من عند اللہ واتولاکم وابرأ من عدوکم ومن رکب رقابکم وتأمر علیکم وظلمکم حقکم
فقال ما جہلت شیئا فقال ہو واللہ الذی نحن علیہ قلت فہل یسلم احد لا یعرف
ہذا الامر قال الا المستضعفین قلت من ہم قال نساءکم واولادکم قال ارأیت

ام ایمن فانی اشهد انها من اهل الجنة وما کانت تعرف ما انتم علیه و [illegible]
اسمعیل ست که او بحضور جناب حضرت امام محمد باقر علیهم السلام اعتقادات خود را
بیان کرد در جواب فرمودند که چیزیکه اعتقاد باید همه را و میدانی ای اسمعیل
گفت که آیا مسئلهٔ هست که از این هم کمتر یاد میدارد فرمودند مگر مستضعفین
از این کم میدانند پرسید مستضعفین کیانند فرمود زنان شما و اولاد شما باز فرمود
که ام ایمن با وصف اینکه اینقدر نمیدانست که شما میدانی مگر او یقیناً از اهل
بهشت ست و درین روایت لفظ ما جهلت شیئا دلیل ست بر اینکه در اصل
دین اعتبار ضرورة زیاده معرفه نیست و از اخبار هم صریحاً ثابت میشود که در اصول
دین اعتقاد زائد ضرور نیست چنانکه همین مضمون کفایه تصدیق باینکه
خدا موجود ست و از همیشه است و همیشه خواهد ماند یکیست و عالم ست و
قادر ست و تصدیق بصفات ثبوتیه و تصدیق بنفی صفاتیکه موجب احتیاج
و حدوث شوند ازو و قبیح صادر نمیشود مثلاً شهید اول و شهید ثانی علیهما
الرحمه در الفیه و شرح الفیه و محقق ثانی در جعفریه و غیرهم علیه الرحمه صریحاً
و برای رد موعظهٔ ثانیه همین قدر بس ست -

موعظهٔ مصنف ثالثه

ای مومنین یقین بکنید که امام افضل و اکمل از آنحضرت رسول صلی الله علیه
و آله وسلم چیست چه دلیل مختصر اینکه جناب باری در شان آنحضرت رسول النبی ...

ارشاد فرمود که انک لا تهدی من احببت یعنی ای پیغمبر شما نمیتوانی هدایت
کرد هر کرا میخواهی و باز جناب باری میفرماید بشان جناب امیر علیه السلام انت
الهادی ای علی تو هادی خلایق هستی پس ثابت شد افضلیت بر رسالت
مآب صلے اللہ علیه و آله و اصحابه وسلم —

رد موعظهٔ ثالثه

هیچ گفته است این واعظ در تفضیل جناب امیر علیه السلام بر حضرت ختمی مآب صلی الله
علیه وآله وسلم موجب غلو ست و باعث خروج از اسلام باتفاق علماے اعلام بلکه
در ابتدائے شرح لمعه است که جناب امیر علیه السلام بالنسبة الے جناب رسول خدا
صلے اللہ علیه وسلم مثل رعایا بودند مگر از لفظ رعیت اشتباه نشود که مثل عام رعیت
بودند بلکه مثل وزیر اعظم سلطان که او هم محکوم ست بلاشبهه بلکه جناب امیر
علیه السلام را مفضول از رسول خدا صلے اللہ علیه وسلم ندانستن و مساوی
المراتب من جمیع الجهات دانستن هم بدینی ست باتفاق علما چه جائیکه
افضل از حضرت رسول خدا صلے اللہ وسلم بدانند واے بر این مسلمانی —
و دلیلیکه بر این ضلالت قایم کرده است غلط است و مثبت مدعا نیست
بجهت آنکه از معنی هدایت این واعظ واقف نیست و نه از شان نزول
و لفظ انت الهادی که باریتعالے بشان جناب امیر علیه السلام فرمود بزعم
این واعظ باید که ثابت کند که آیا این لفظ در قرآن ست یا حدیث قدسی

معاذ اللہ چہ طور مخبوط شدہ است و حق اینکہ لفظ الہادی در شان جناب امیر علیہ السلام نہ در قرآن ست و نہ در حدیث قدسی نشانش پیدا میشود و آیہ شریفہ اِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ در شان جناب رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم ست و مقصود این ست کہ اے پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم تو نمیتوانی موصل الی المطلوب بشوی ہر کرا میخواہی چہ کہ ایصال الی المطلوب کار خداوند عالمیان ست و ارائۃ طریق ہم و کار پیغمبر ارائۃ الطریق ست و معنی ہدایت گاہے ارائۃ الطریق مے شود و گاہے بمعنی ایصال الی المطلوب میشود ہر جا چنانکہ موقع و مناسب باشد پس درین آیہ ہدایۃ بمعنی ایصال الی المطلوب ست چنانکہ ہدایۃ بمعنے ارائۃ الطریق ست در آیہ شریفہ أَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ در ینجا اگر ہدایت بمعنی ایصال الی المطلوب باشد قباحتہا لازم مے آید اگر کسے بگوید کہ در آیۂ اولے ہدایۃ بمعنی ارائۃ الطریق ست مے گوییم کہ اگر کار نبی ارائۃ الطریق ہم نباشد پس نبوت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم باطل مے شود کما ہو واضح و ہم لقب حضرت نذیر و بشیر و نذیر وغیرہ کہ در قرآن ست باطل مے شود ازہمین باعث مفسرین متفق اند برینکہ در آیۂ اولے ہدایۃ بمعنے ایصال الی المطلوب ست پس از منع ایصال الی المطلوب منع ارائۃ الطریق ہم فہمیدن مخالفت خدا و رسول صلی اللہ علیہ وسلم و مخالفت کل مفسرین و بیکار دانستن نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را

لازم می آید معاذ الله وظاهر است که بشان جناب رسول الله صلی الله علیه وسلم
چندجا در قرآن شریف هدایة نسبت داده شده است مثل اینکه در سوره
شوری است وَاِنَّکَ لَتَهْدِیْ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ یعنی ای پیغمبر صلی الله علیه وسلم تو
راه راست مینمائی مردمان را پس اگر باری تعالی منع میکند از آیهٔ اولی
آن حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم را از محض هدایت کردن پس این آیه
در سورهٔ شوری مناقض و مباین آیهٔ اولی واقع میشود و از این قبیل بسیار آیه
در قرآن شریف که هدایت نسبت داده شده است بطرف حضرت رسول
خدا صلی الله علیه وآله وسلم هرگز جای شک وشبه نیست برای کسیکه معاینه قرآن
میکند بلکه لفظ هُدًی بمعنی مبالغه چون مجاز فی النسبة اطلاق کرده شده است
در قرآن شریف بر توریة و قرآن مجید نیز پس بر ذات انبیا خصوصا بر
حضرت رسالت مآب صلی الله علیه بدرجهٔ اولی اطلاق کرده میشود بمعنا
لفظ هادی و اگر کسی از طرف واعظ چنین بگوید که اگرچه در قرآن شریف لفظ
اَنْتَ الْهَادِیْ در شان جناب امیر علیه السلام نیست و واعظ خطا کرد مگر
این طور در قرآن مجید البته موجود است اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرٌ وَّلِکُلِّ قَوْمٍ
هَادٍ یعنی تو ترساننده هستی و برای هر قوم هدایت کننده هستی میگوییم عطف
لفظ هاد بر لفظ منذر است پس اطلاق لفظ منذر و هاد هردو بر یک ذات است
[illegible] اگر اطلاق لفظ هاد در این آیه محض بر حضرت علی علیه السلام باشد

تاہم فضیلت جناب امیر علیہ السلام بر حضرت رسول صلی اللہ علیہ وآلہ لازم نمی آید
چہ لفظ ہادی بر حضرت رسول صلی اللہ علیہ بکثرت در قرآن اطلاق کردہ شدہ
دیگر اینکہ نمی گوییم کہ جناب امیر علیہ السلام معاذ اللہ ہادی نیستند مگر ازین کجا
ثابت شد کہ جناب رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ ہادی نیستند تا دعوی واعظ
مے ثابت شود کہ امام بسبب ہدایت کردن نیز افضل واشرف واعلی از
رسول اللہ صلی اللہ علیہ کہ رسول ہدایت نمی کردند تعجب رو می دہد کہ ہمین
کہ نظر این مدعی بر آیہ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ افتاد وحکم کرد کہ پیغمبر
صلی اللہ علیہ برای ہدایت نہ آمدہ بودند بلکہ محض برای خبر رسانیدن حال آنکہ
خبر رسانیدن پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ بامت خود نیز ہدایت امت ست وخیال نکرد
کہ ہدایت درینجا چہ معنی دارد ونیز خیال نکرد دیگر آیات را کہ نص صریح ست
بر اینکہ پیغمبر ہادی بودند وہم ندانست کہ درین آیہ نفی ہدایت با قید ست واین
مضر وخلاف نمی تواند شد چہ کہ خود باری تعالی نیز نفی ہدایت از طرف خود
می کند باین طور إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ یعنی بتحقیق کہ اللہ
ہدایت نمی کند آنرا کہ مسرف دروغگو باشد بلکہ با قید شیء نفی ہدایت از ہر شخص
می کند پیغمبر باشد یا امام ولی باشد یا صحابی عالم باشد یا معلم وآن اینکہ
وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ وجای دیگر می فرماید وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ
فَلَا هَادِيَ لَهُ وازین قبیل بسیار است یعنی ہر کرا خدا نخواہد پس کسی

هدایت کننده نیست برای او هادی از اینجا ثابت شد که در آیهٔ إِنَّكَ لَا تَهْدِي
مَنْ أَحْبَبْتَ نفی هدایت بمعنی ایصال الی المطلوب و بمعنی ارائة الطریق هر دو
محتمل است فافهم و چه طور جناب امیر علیه السلام را بر جناب رسالتمآب صلی الله
علیه و آله فضیلت داده شود حال آنکه قطع نظر از قرآن و احادیث و اقوال
علما و دلائل عقلیه محض فرمان واجب الاذعان از خود جناب امیر علیه السلام برای
مؤمنین بس است که حضرت میفرمودند که من یکی از رعایای حضرت محمد مصطفی
صلی الله علیه و آله و بندهٔ از بندگان آنحضرت هستم پس اینقدر چه شق محبت با حضرت
امیر علیه السلام داشتن که فضیلت دهندان حضرت را بر جناب حضرت ختمی مآب
صلی الله علیه و آله حقیقةً این دوستی نیست بل دشمنی و تضییع دین متین حق
نمود و آنچه فرموده جناب امیر علیه السلام که بسیار مردم بسبب دوستی ما در بهشت
خواهند رفت و بسیار کسان بسبب دشمنی ما در جهنم خواهند رفت و چون خود جناب
امیر علیه السلام می فرمایند که رشحه از بحر علوم جناب رسالتمآب صلی الله علیه
و آله وسلم یافته ام پس چه طور رشحه افضل از بحر خواهد بود و چون خود جناب
رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرموده اند که أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ
بَابُهَا یعنی من شهر علم ام و علی در آن شهر است پس چسان باب از شهر افضل و
اشرف خواهد بود و مقوله واعظ مذکور که در صحبت خود می گوید که امامت وزن
دو آنه است و رسالت و نبوت بوزن پنج آنه و [illegible] بجانب چنین قائل است

وشل مقولہ سفیہان و طفلان ست و دلیلے بر این مدعا ہم ندارد حال آنکہ جناب
امیر علیہ السلام خود گفتہ اند با ینکہ من یک بندہ ام از بندگان حضرت رسالت
مآب صلے اللہ علیہ وآلہ و چنانکہ جناب امیر علیہ السلام روحی لہ الفداء وزیر و وصی
و جانشین حضرت رسول خدا صلے اللہ وسلم بودند ہمچنان رعیت و پیرو و مطیع
شاگرد و برادر خرد و داماد آنحضرتؐ و پرورش یافتہ و دوزندہ کفش حضرت
رسول صلے اللہ علیہ وآلہ و جان نثار ہم بودند چنانچہ حضرت امیر علیہ السلام را
خاسف النعل ہم می گویند۔ اگر کسے بگوید کہ جناب رسولخداؐ و عترت طاہرہ
آنحضرتؐ ہمہ از یک نور اند چنانکہ در حدیث ست پس مساوات حضرت علی
علیہ السلام با حضرت رسالت مآب صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لازم مے آید میگویم
کہ مساوات از جہت بعض حیثیات مستلزم مساوات من کل الوجوہ نیست بلکہ
افضلیت بسبب دیگر امور ثابت ست ورنہ لازم مے آید کہ ما کہ از فاضل طینت
آن حضرات مخلوق شدہ ایم پس بسبب اتحاد طینت مساوات ما ہمہ با حضرت
رسولخدا و ائمہ اطہار صلوٰۃ اللہ علیہم السلام باشد بلکہ بسبب وحدت خاک حضرت
آدم و خاک انبیا علی نبینا و علیہم السلام و خاک جملہ آدمیان ہمہ مساوی انبیاؑ
باشیم نعوذ باللہ من الشیطان الرجیم ؕ

موعظہ مجلسِ خامسہ

امام افضل میباشد از نبی و رسول صلے اللہ علیہ وآلہ چرا کہ بارہا انبیا می فرمایند کہ

یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِھِمْ ۔ و نمے فرماید یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ اُنَاسٍ بِرَسُوْلِھِمْ ۔ پس ثابت شد کہ امام افضل از رسول و نبی صلی اللہ وسلم میباشد ھو المطلوب ۔ ردّ موعظہ خامسہ

پوچ و مہمل ست پس حاجت رد کردنش نیست کہ این دلیل از بازیچہ طفلان کم نیست حتے کہ این واعظ از معنے امام ہم آگاہ نیست و ہم نمے داند کہ اطلاق لفظ امام بر کدام کدام کس میشود و درینجا چہ مراد ست آیا لفظ عام ست یا نہ لاحول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم اینقدر ہم فہم ندارد کہ مزیت فرع بر اصل و فضلیت مفضول بر فاضل و اشرفیت و احقیت و علو نائب از منوب عنہ لازم مے آید قطع نظر از بیدینی و ضلالت و بزعم این قائل ترتیب اصول دین حالا بدل باید کرد باین نہج کہ اول توحید دوم عدل سوم امامت چہارم نبوت پنجم معاد از این قبیل خیلی مضامین غیر مربوط و پوچ و کلمات کفر چین الوعظ بر زبان آوردہ کہ از تفصیلش این رسالہ دراز میگردد بلکہ قبل از این مجلسیکہ بجانہ نور صاحب مجتہد نیز اعتقادات واہیہ و غیر مشروعہ را بیان کردہ بود ۔ واعظ مذکور را باید کہ زود از عقائد واہیہ توبہ کند و بزمرہ مومنین در آید و بتعلیم استاد خود اعنی شیخ محمد علی صاحب گوش ندہد و از چنین صحبت باید ترسید ورنہ ضلالتش روز افزون خواہد شد ۔ خداوند کریم ہمہ مومنین را از این آفات محفوظ بدارد بتصدق جناب معصومین علیہم السلام ۔

اعتقاد باید کرد کہ رازقِ عباد جناب رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وحضرت امیر
المومنین علیہ السلام اند و باز گفت کہ رزق از فیض سحب ہمین انوار طیبہ
حضرات بخلق میرسد و بار چنین گفت کہ بلکہ نہ محض ماکولات ومشروبات بلکہ
کل فیض کہ بعباد میرسد ہمین بزرگواران حسبِ صلاحیتِ عباد بعباد میدہند
بلکہ کل انعام دنیوی واخروی —

ردِّ موعظۂ مصلۂ سادسہ

باید دانست کہ این اعتقاد ہم بدترست ومحض ضلالت وباعث خروج از دین
مبین بلکہ حق اینکہ رازقِ عباد ومنعم وفیاضِ فیوضاتِ دنیویہ واخرویہ
ومنزلِ باران ومنزل من وسلوی ورویانندہ نباتات وثمرات وخلق کنندہ
حیوانات وارواح وملائکہ وجنات وپیدا کنندہ نباتات وجمادات وصحاری
وبراری وعرش وکرسی وبہشت وحوریان وطبقات ومعدنیات کلاً و
جزءاً محض ذاتِ باریتعالیٰ ست بلا آلہ وامداد احدی وبے احتیاج باغیری
وبلا شرکت غیرے وبلا رویۃ وبے مشقۃ وبے اضطراب واضطرار وجبل ونقص
واین ہمہ مضامین از قرآن و نیز از احادیث واضح وروشن ست نعم ببرکتِ
این معصومین علیہم السلام عالم قائم ست وببرکتِ ایشان وہمین حضرات فیض از
خدائے یابیم وعلۃ غائیہ خلق کائنات ہمین بزرگواران اند کما لا ستر فیہ

المومنین الشایعین این شاگرد در هر عقیده پیروی استاد خود میکند و هیچ
یکی شاگرد [illegible] الا فرق این ست که استاد چیزے مجمل و مبهم و مستور بیان میکند
و شاگرد آن را بیان واضح - در سابق الزمان هم سید کاظم رشتی پیرو شیخ احمد احسائی
چنین کرده بود چنانچه از تصانیف آنها که نزدم موجود ست همین طور واضح
میشود لیکن [illegible] اعتقاد بر ازلیت جناب رسول خدا علیه الصلوة و علی
المرتضی علیه السلام آنچه که در کتاب رد الاجابة الشیخیه بالاجمال نوشته‌ام
مجملا از آن در اینجا نیز اشاره کرده میشود قال الصادق علیه السلام
لزرارة فی جواب قول ولد عبد الله بن سبا الذی قال ان الله
خلق محمدا صلی الله علیه و علیا علیه السلام ففوض الیهما فخلقا و رزقا و اماتا و احییا
انه کذب عدو الله اذا رجعت الیه فاقرأ علیه الآیة
التی فی سورة الرعد ام جعلوا لله شرکاء خلقوا کخلقه
یعنی حضرت امام جعفر صادق علیه السلام با زراره فرمود در جواب پسر عبد الله
ابن سبا که او گفته بود که خداوند کریم خلق کرد جناب رسالت مآب صلی
الله علیه و سلم و حضرت علی علیه السلام را و بس پس تفویض کرد خداوند تعالی
باین دو بزرگوار کل کار خود را پس این دو بزرگوار عالم را خلق کردند و رزق
و موت و حیات در اختیار اینها شد باین طور که قائل این قول و معتقد
این امر کاذب و دشمن خداست ای زراره چون بروی پیش او بخوان آن

آیہ را کہ در سورۂ زمر ہست اَمْ جَعَلُوا لِلّٰہِ شُرَکَآءَ الخ یعنی آیا برائے خداوند
عالمیان شریکان تجویز کردہ اند و باز حق تعالیٰ میفرماید اِنَّ اللّٰہَ ھُوَ الرَّزَّاقُ
ذُو الْقُوَّۃِ الْمَتِیْنُ یعنی اللہ تعالیٰ رزق دہندہ صاحب قوت سخت است و نیز
میفرماید قُلْ اِنَّ رَبِّیْ یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ یَّشَآءُ مِنْ عِبَادِہٖ وَیَقْدِرُ لَہٗ
یعنی خدا رزق میدہد ہمہ عباد کہ میخواہد و برائے آنہا خدا تقدیر میکند ارزاق
را معین میفرماید و نیز میفرماید کہ قُلْ مَنْ یَّرْزُقُکُمْ مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
قُلِ اللّٰہُ یعنی بگو اے پیغمبر کہ کیست رزق دہندہ از آسمان از این واضح است
کہ غیر خدا تعالیٰ خالقی و مدبرے نیست و زندہ کنندہ و موت دہندہ
و رزق و نعمت دہندہ دیگرے نیست این ہمہ از ضروریات دین است و منکر
آن خارج از دین پس نمیتوان گفت کہ احدے غیر از خدا و نہ عالم را رزق
عباد ست یا واسطۂ رزق و خالق عالم یا واسطۂ خلق عالم نہ بطور عقل و نقل نہ
فیض اکوان کہ از مخترعات صوفیہ و شیخیہ و مفوضہ است لا حول و لا قوۃ الا باللہ
العلی العظیم مردمان عوام میفہمند کہ ہر کہ ہندو باشد بل کیشان غیر محمدی ما از
نجاسات آن نجس است و بس باقی ہمہ طاہر اند و بعض چنین اند کہ ہندو
کہ زنار دارد و در بتکدہ بماند و یا کسے ناقوس زند پس کافر و نجس و باقی
کل انسان طاہر اند و حال آنکہ چنین نیست بلکہ اکثر مردمان اند کہ بظاہر مسلمان
و شکے در وحدانیت دارند یا در نبوت یا قائل قیامت نیستند پس تا وقتیکہ

احوال ایشان ظاهر شود البته نزد مردمان محکوم بطهارت خواهد بود واگرچه
بین خود و خدا معامله دیگر باشد و چون یک انکار هم از انکارهای دین از ایشان
کسان بر کسی که ظاهر شود نزد این محکوم بکفر می شود اگرچه مقیم در مسجد باشد
واگرچه بالفرض نشان سجده در پیشانی داشته باشد واگرچه بظاهر نهایت
پاکیزه خوش پوشاک باشد ولطیف ونظیف وهرکه کافر و منکر بعضی از
ضروریات دین باشد اعم از اینکه خود را در مذهب اهل سنت داخل کند
یا در مذهب شیعه اثنا عشری لابد از اسلام خارج ست ونجس هم است
پس از چنین کسان بعد ثبوت خروج از دائره اسلام مومنین را باید از
مس کرده او برطوبت اجتناب نمایند که بقول مجتهدین همین طور ست

موعظهٔ مسئلهٔ سابعه

جناب رسالت مآب صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم وحضرت امیر المومنین
علیه السلام و بواسطه ائمه عالم جمیع ماکان ومایکون بودند۔

ردِّ موعظهٔ سابعه

چون این واعظ قائل ست باین که خداوند کریم پیدا کرد محض جناب رسول
خدا صلی الله علیه را وجناب امیر علیه السلام را وبس وبعد از آن جمله کائنات
وسائر ممکنات را همین دو بزرگوار پیدا کردند ومدبر عالم همین دو بزرگوار اند
پس ضرور شد بواعظ که قائل ومعتقد بشود که ایشان عالم ماکان ومایکون

بودند ورنہ در صورت عدم ادراک کذائی تدبیر عالم چطور و خلق کائنات
چہ صورت درست میشود و از لیس فلیس و اصل اعتقاد این ست کہ کل
ماکان و مایکون را نمے دانند بلکہ بعضے مایکون را میدانند بعضے را بالہام
و بعضے را بقوۂ نبوت و امامت بقدر ضرورت و بذریعۂ شہود نزد ہم
البتہ میدانند و عالم علی الاطلاق و علام الغیوب و غیب آگاہ بعلم
فعلی و یا علم تفصیلی حضوری بجمیع الوجوہ نیستند کہ این صفت نیز صفت
خاصہ برائے باری عزوجل ست آرے ہوا و خاصہ و مواقع خاصہ و خصوص
داعیہ البتہ از علم مایکون یعنی حشر آیندہ عاری و مجبور نیستند و لو عما دون
العرش در قرآن مجید ست قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللهِ وَاِنَّمَا اَنَا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ
و ترجمۂ این واضح است و جائے دیگر مے فرماید قُلْ لَّا اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِيْ
خَزَائِنُ اللهِ وَلَا اَعْلَمُ الْغَيْبَ الخ یعنی بگو ای پیغمبر کہ من نمے گویم
کہ نزد من کل غیب و خزانہ ہائے خدا ست و من نمے دانم غیب را و جائے دیگر
مے فرماید در قرآن مجید وَعِنْدَهٗ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا اِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ
مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَّرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا [illegible]
کلید ہائے غیب کہ آنہا را بجز ذات اقدس کبریا ئے دانا احدے و او تعا
میداند آنرا کہ در جنگلہا ست و در دریاہا و نمے ریزد برگے از درخت
مگر اینکہ او تعالی میداند آنرا تا آخر آیۂ شریفہ و در جائے دیگر مے فرماید

که قل لا یعلم من فی السموات والارض الغیب الا اللہ وما یشعرون
ایان یبعثون ۝ یعنی بگو ای پیغمبر که نمے میداند غیب را احدے خواہ
از سکان آسمانہا باشد خواہ از باشندگان زمین بجز ذات اقدس الٰہی
واحدے را خبر نیست که کے زندہ شدگانند وبجاے دیگر ارشاد مے شود
ان اللہ عالم غیب السموات والارض ترجمہ این ظاہر ست
بسیار آیات ست در قرآن که عالم غیب و علام الغیوب خدا ست ولیکن
فافہموا یا ایہا المومنون المتأملون المنصفون ولا تکونوا من الجاہلین
المجادلین والمتعسفین المکابرین فانی عطفت عنان تحریری الی ساحت
الصفات وسارعت الی نقض ما تفوہ بین یدی الجماعات خالصا
لوجہ اللہ لا ابتغاء المرضات من سواہ فلو لمحت عیونکم الی
رقمتہ فتعصم العصام من الزلۃ والہلکۃ وحبذا احسن الملۃ والا فا
ستبانت علیکم الحجۃ وانقطعت منکم المعذرۃ والحمد للہ المتم للنعمۃ
المنزہ عن المشارکۃ والصلوۃ والسلام علی رسولہ الافضل الاکمل المنزہ
جلالہ عن المماثلۃ اشرف الممکنات ذی العظمۃ وآلہ الکرام المکلمین البررۃ
ولعنۃ اللہ علی اعدائہم الکفرۃ الفجرۃ المفرطین والمفرطین فی الدرجۃ
المرتبۃ فقط

تمام شد

صحت نامہ

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۲	۲	جاندا	حامداً
//	//	عسر	عسر
//	//	سرشتایان	کشایان
//	۳	سیدان	لیسندان
۳	۹	النظیر	النظیر
//	۱۶	الامر	الآمر
//	۱۷	بین	بین
۴	۱۳	بار	باز
۵	۱	مذہبہ	مذہبیہ
//	۴	متارعہ	مبازعہ
//	۹	انتظار	انتشار
//	۱۰	گگرد	سیکرد
۶	۱۷	خرفات	خیرافات
۷	۴	وعیرہ	وغیرہ
۸	۵	یفسقون	یشتقون
//	۱۰	بیرد	پیرو
//	۱۵	لمذا	لھذا
۹	۱۰	ابراہی	ابراہیمی

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۹	۱۳	حق	خلق
"	۱۶	اصفا	واصفا
۱۰	۱۵	خبس	جنس
۱۲	۵	اکل	وجود کل
"	۱۳	جمع	جمیع
۱۲	۱۵	اکثفر	اکثر
۱۳	۸	باقری	باقوے
"	۱۰	الہد	الیہ
۱۴	۳	×	مینخ ودسرہ
"	۶	×	تعریہ انفکاک
"	۷	محکو	محکی عنہ
"	۱۵	×	قدوہ
"	۱۶	×	نبوت اصطلاحیہ
"	"	×	وہر جہ حیثیت
"	۱۷	×	حذراً عن مرتبہ
۱۵	۱۴	برر	×
۱۷	۱۳	بدان	ازان
۱۹	۳	انشرع	المشرع
۲۰	۲	نیر	نیز

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۲۰	۶	لفہ	الفہ
″	۱۵	می شود	است
۲۱	۴	غبث	عبث
″	۱۲	اختراع مضمون	مضمون اختراعی
″	″	کردہ	×
″	۱۴	والا	ولا
″	۱۵	تفصیل	تفضیل
۲۲	۱۴	اعر	اعز
″	۱۷	تعداد	تعدد
۲۳	۸	وسعت	است و از بین عینیت [illegible]
″	۱۳	ناوباست	ناویاست
۲۴	۹	واہبتہ	واہبتہ
۲۶	۴	آتشں	آتش
″	۹	سلامہ	وسلامہ
۲۸	۲	الاعد	الرعد
″	۳	مخلفہ	مخلقہ
″	۴	البیبا	البینا
″	۵	عسیٰ	عیسیٰ
۲۹	۶	ار	اند

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
//	۹	تفویض	تفویض
//	۱۷	الدولة	الادلة
۲۹	۱	من	فی کفر من
//	//	اہ	اِنہ
//	۲	الموسلے	الموسلتے
//	۴	المکلم	المکلم
//	۹	السائقة	البالغة
//	۱۰	غیر مستقل	غیر مستقل مجاناً
//	۱۱	باطل	باطل و محال
//	۱۹	صدا سے	خدا سے
۳۱	۱	بعد	بعد و
//	۲	بعد	×
//	۳	تاویلا	تاویلات
//	۱۷	گوتد	سکوتہ
۳۲	۸	سلامہ	وسلامہ
۳۳	۱۷	میباشید	میباشند
۳۴	۲	ہرکہ	نسکہ
۳۶	۶	ثمہ	اثمہ
۳۷	۱۴	اصولیین	اصولیین

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
٢٦	١١	بطرف	نہ بطرف
"	١٨	کلامہ	کلامیہ
"	١٧	واگرو	واگر
٣٠	٢	ابامت	امامت
٣٠	١٢	والیہ	ولہ
٣٢	١٣	اشنے	استثنے
"	"	دو	و و
"	١٦	ا	و
٤٤	٣	حص	اخص
"	١٥	استلزم	استلزام
٤٥	١٤	مرتبہ باطنیہ	دو مرتبہ باطنیہ
٤٧	٣	پیرو	پیرو
٤٨	١	ی	اغنی
٥٢	١	مفصلہ	منفصلہ
"	١٦	مفصلہ	منفصلہ
٥٣	٢	چنین	اگر چنین
"	٧	قبولی	قبول
"	٩	دل	کل
"	١٣	حسیم	جسیم
٥٤	١٠	نشے	شے

صحیح	غلط	سطر	صفحہ
شود	سعد	٣	٥٥
میدانست و نیز سید کاظم رشتی	مبدانست	١١	٥٦
وانسان را	و تکاوہ	٢	٥٧
نصیحت	نصیحت	١٥	٥٩
خواہند شد	خواہد شد	١١	٦٠
پریشانی ہاے	پریشانیہاے	١٤	〃
ہکذا	ہلذا	١٧	٦١
نحن	حسن	٨	٦٣
شرکة الانس	شرکہ الانس	٩	٦٤
مباشرہ	مباثرہ	١٠	〃
احدہا	احد	١٤	〃
جوزتر	جوز	١٤	〃
علیہ	غلبہ	١٥	〃
تارسالہ	نارسالہ	١٥	٦٦
تسلسل	بتلسل	١٣	٦٧
بسیط	بسیط	٥	٦٩
کواکب	کوکب	٧	〃
میکنم	منے میکنم	٩	〃
کذا المتنزع	کذا المتنزع	٥	٦٩

سطر	غلط	صحیح
۲	حقیقه	حقیقة
۱۱	لاخفیت	الاخصّیت
۱۳	وحده	وحدة
۱۰	دونا	دوتا
۱۵	احتمالات	احتمالات سابقه
۱	مصدر	مُصدریّة
۳	الاذل	الازل
۱	دنیز	دنیز
۱۶	نمی الا	نمی آید
۱۳	علمار	علمای کرام
۳	نادی	بادی
۱۴	شان آنها	شان
۱۷	×	ای مومنین بہ بین
۳	کہ	کنند
۱۰	بہ بین	×
۱۳	حاصی	حامی
۱۷	احسلاف	اختلاف است درین۔
۷	تقوه	تقفوه
۱۰	فرمایند	میفرمایند

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۸۰	۶	کل	کلک
〃	۱۰	وعد	وعدل
۸۶	۱۷	دلیل بہ	دلیل بر جہالت چنین قائل
۸۸	۱۲	قبل	قبل ازین در مجلسے کہ
〃	۱۴	درآ	درآید
〃	〃	اوستاد	استاد
۸۹	۳	صحبت	صحبت باید نرسید
۸۹	۳	اید	اند
۹۰	۹	رہدقا	رزقا
۹۱	〃	دین ست	دین است و منکر
۹۲	۲	انکار ہاے	انکار ہاے خسرو ربانی
۹۴	۳	سکناں	ساکنان
〃	۸	ہزیرہ ی	ہزبری
〃	〃	ساحت	ساحتہ
〃	۹	یدتی	یدمی
〃	۱۰	سواُہ	سواہ

ای بسا ابلیس آدم طلعت است — تمت — پس بہر دستے نباید داد دست